

Ιόνιο Πανεπιστήμιο
Σχολή Πληροφορίας και
Πληροφορικής
Τμήμα Αρχειονομίας,
Βιβλιοθηκονομίας και
Μουσειολογίας

**Πτυχιακή Εργασία της
φοιτήτριας**

Ολυμπιάδα Κωνσταντινίδου

Πτυχιακή Εργασία:

Τα απαγορευμένα βιβλία: μορφές κι αιτίες της λογοκρισίας στη
λογοτεχνία

Επιβλέποντες καθηγητές

Ευδοκία Λεοντιάδου

Ονούφριος Παυλογιάννης

Κέρκυρα

Φεβρουάριος 2020

Περίληψη:

Αντικείμενο μελέτης, και κατ' επέκταση ανάλυσης, της παρούσας εργασίας είναι η λογοκρισία στην λογοτεχνία, εξετάζονται οι αιτίες επιβολής της και παρατίθενται παραδείγματα με ιστορικό υπόβαθρο. Αναλύονται οι περιπτώσεις από την άσκηση εξουσίας της εκκλησίας, της παραλλαγής και διαστρέβλωσης νοήματος από την μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων και τους τρόπους διαχείρισης του προγράμματος μαθημάτων από την εκπαίδευση. Τελικός στόχος της μελέτης αυτής είναι να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η λογοκρισία έχει συμβάλει στην εξέλιξη της λογοτεχνίας

Λέξεις Κλειδιά:

Λογοτεχνική Λογοκρισία, Λογοκρισία, Ιερά Εξέταση, Ευρετήριο Απαγορευμένων Βιβλίων, μετάφραση κειμένων, Εβδομάδα Απαγορευμένων Βιβλίων

Abstract:

The main focus of this dissertation is censorship in literature, the causes of its enforcement is examined and instances from the historical background are cited. The cases of the wield power of the church, the changes and distortions of the original literary texts and the way of managing the curriculum in the educational field, are decomposed. The final purpose of this study is to acknowledge the contribution and influence censorship had in the evolution of literature.

Key words:

Literary censorship, Censorship, Roman Inquisition, Index Librorum Prohibitorum, translation, Banned Books Week

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος</i>	3
<i>Εισαγωγή</i>	6
<i>Ενότητα 1 : Η θρησκεία και η πρακτική της λογοκρισίας</i>	8
Κεφάλαιο 1: Το Βατικανό και οι επιβολές λογοκρισίας μέσω του Ευρετηρίου των Απαγορευμένων Βιβλίων και της Ιεράς Εξέτασης	9
Κεφάλαιο 2: Αιτίες λογοκρισίας: Ευρετήριο και Ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση και οι τρόποι επιβολής κι ελέγχου λογοκρισίας.....	20
Κεφάλαιο 3: Μουσουλμανικός κόσμος και λογοκρισία: η υπόθεση του Salman Rushdie	23
<i>Ενότητα 2: Μετάφραση κι επιμέλεια: μια διαφορετική μορφή λογοκρισίας</i>	25
Κεφάλαιο 1: Η διαστρέβλωση νοήματος του λογοτεχνικού έργου αποτελεί λογοκρισία	26
Κεφάλαιο 2: Jane Austen αλλά νορβηγικά	28
Κεφάλαιο 3: Η απαραίτητη κι αναγκαία αλλαγή της γλώσσας του Chaucer	31
Κεφάλαιο 4: Το έργο του Berthold Brecht στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της στρατιωτικής ελληνικής δικτατορίας.....	34
<i>Ενότητα 3: Απαγορεύσεις βιβλίων στην εκπαίδευση</i>	37
Κεφάλαιο 1: Απαγόρευση βιβλίων σε σχολεία και σχολικές βιβλιοθήκες στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	38
Κεφάλαιο 2: Μια αντίδραση κι απάντηση στην λογοκρισία: Η εβδομάδα των απαγορευμένων βιβλίων	48
<i>Επίλογος και Συμπεράσματα</i>	51
<i>Βιβλιογραφία</i>	53
Βιβλία	53
Άρθρα	53
Ιστοσελίδες.....	56
<i>Χρήσιμοι ιστότοποι</i>	57
<i>Παράρτημα φωτογραφιών</i>	58

Πρόλογος

Εάν ανατρέξουμε την εγκυκλοπαίδεια *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, κάτω από το λήμμα της *λογοκρισίας*, θα βρούμε να αναγράφεται το εξής «η κρίση, προληπτική, της εξουσίας περί του επιτρεπτού της έκφρασης, δια των «μέσων μαζικής επικοινωνίας», ή άλλων μέσων δημοσιότητας, ιδεών και συναισθημάτων επί θεμάτων της πολιτικής, της επιστήμης, της φιλοσοφίας, της θρησκείας και της τέχνης ή της προσωπικής ζωής και στάσης όσων ενέχονται στην προαγωγή τους. Ως φαινόμενο αποτροπής λόγου κλονιστικού του ισχύοντος status, η λογοκρισία είναι σύμφυτη της εξουσίας και ανάγεται στις απαρχές της κοινωνικής οργάνωσης ως θεσμός όμως παγιώνεται κατά τον μεσαίωνα και αποσκοπεί στην αναχαίτιση των ιδεών που μάχονταν η Καθολική Εκκλησία. Ο θεσμός υιοθετήθηκε από την απολυταρχία, ανατράπηκε από τη Γαλλική Επανάσταση, αμβλύθηκε κατά την περίοδο της «πεφωτισμένης δεσποτείας», καταργήθηκε από συντάγματα του *Κράτους Δικαίου* και άνησε, πάλι, στο καθεστώς της δικτατορίας του προλεταριάτου, στα λαϊκιστικά καθεστώτα του Τρίτου Κόσμου και στις δικτατορίες δυτικού τύπου. Η *λογοκρισία* αναιρεί το *δικαίωμα έκφρασης*, διαταράσσει την καθόλου σφαίρα των ατομικών δικαιωμάτων και πλήττει κρίσιμα το Κράτος Δικαίου. Η λογοκρισία διακρίνεται σε *άμεση* (ρητή απαγόρευση), *έμμεση* («προειδοποίηση», ή «σύσταση» προς τους εκδότες να αποφύγουν την δημοσίευση ορισμένων ειδήσεων), *αρνητική* (απαγόρευση δημοσίευσης) και *θετική* (επιβολή δημοσίευσης αρεστών στην εξουσία ειδήσεων). Πρόκειται για τις «τυπικές» διακρίσεις. Ουσιαστικά, όμως, κι ανεξάρτητα της εκάστοτε συγκεκριμένης, κρατικής ή μη εξουσίας, η λογοκρισία, δρα, επίσης, ως αυτολογοκρισία, (συνειδητή ή μη συνειδητή, όποτε είναι καθολικότερη, δραστικότερη και εξαιρετικά επικίνδυνη για την ουσιαστική μεταβολή του δοσμένου status)» (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα 1991, 39^{ος} τ. σελ. 84).

Ένας επίσημος ορισμός της ελευθερίας των πνευματικών δικαιωμάτων προέρχεται από την *Διεθνή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα και Πολιτικά Δικαιώματα*, η οποία, στο *άρθρο 19*, γράφει:

1. Ο κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να έχει την άποψη του χωρίς καμία παρέμβαση.
2. Ο κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης, το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει και το δικαίωμα του καθενός να αναζητά, να λαμβάνει και να μεταδίδει οποιεσδήποτε πληροφορίες και ιδέες ανεξαρτήτως συνόρων, είτε προφορικά, είτε γραπτά ή εκτυπωμένα, σε μορφή τέχνης, ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του.
3. Η άσκηση του δικαιώματος στη παράγραφο 2 αυτού του άρθρου περιέχει ειδικά καθήκοντα και ευθύνες. Μπορεί για αυτό το λόγο να τεθούν ορισμένοι περιορισμοί, αλλά αυτό θα πρέπει να

συμβαίνει μόνο όταν είναι απαραίτητο και οι περιορισμοί αυτοί θα πρέπει να απορρέουν από τη νομοθεσία: α) για το σεβασμό και της υπόληψης άλλων ατόμων, β) για τη προστασία της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης, ή της δημόσιας υγείας ή ηθικής. (The International Covenant on Civil and Political Rights, 1976)

Θα πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη τα λεγόμενα και τα κείμενα φιλοσόφων και λογίων που ασχολήθηκαν επίσης με το θέμα της πνευματικής ελευθερίας και της λογοκρισίας. Ο Michel Foucault είναι αυτός που μας προτρέπει για πρώτη φορά «να ξεφύγουμε από το περιορισμένο πεδίο της νομικής κυριαρχίας και των κρατικών θεσμών και αντ' αυτού, να βασίσουμε την ανάλυση της εξουσίας στη μελέτη των τεχνικών και των τακτικών της κυριαρχίας» (Foucault 1980, σελ. 102). Η σχέση του λογοκριμένου έργου και του λογοκριτή ξεκίνησε με τις μελέτες και τα συμπεράσματα του, που ανέλυσε στο έργο του *Ιστορία της σεξουαλικότητας* το 1976, προσπαθώντας να αποσυνδέσει την συσχέτιση μεταξύ λογοκρισίας και περιορισμού εξηγώντας πως έχουμε παρεξηγήσει την σχέση μεταξύ της σεξουαλικότητας και της καταπίεσης, χρησιμοποιώντας την ως παράδειγμα. Οι περίοδοι της ιστορίας που μπορεί να χαρακτηριστούν ως *σεμνόντυφες* και *καταπιεσμένες σεξουαλικά* αποτυγχάνουν στο να κατανοήσουν το παράδοξο της δύναμης της λογοκρισίας. Καθώς το θέμα αυτό έγινε τόσο έντονο δημιούργησε ένα εξίσου έντονο ενδιαφέρον γύρω από αυτό αντί να καταφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα, να αφαιρεθεί. Επακόλουθη ήταν η αναδιαμόρφωση της λογοκρισίας ως παραγωγικής δύναμης και το να τεθούν ουσιαστικά καινούρια όρια στην σεξουαλικότητα.

Η λογοκρισία, σύμφωνα με τον Foucault, όπως είπαμε και παραπάνω, είναι ένας είδος παραγωγικής δύναμης, είναι ουσιώδης και ζωτικής σημασίας για την επικοινωνία. Εξηγεί, πως με την αυτολογοκρισία οι εσωτερικοί κανόνες ελέγχου μετατοπίζουν τις εξωτερικές μεθόδους τιμωρίας ή παρακολούθησης και το παρομοιάζει με ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο ενός κτηρίου φυλακής. Τέτοιου είδους διεργασίες υπάρχουν για να μετράμε και να επιτηρούμε το *ασυνήθιστο* και το *αφύσικο*. Πράγματι, χρησιμοποιώντας ένα μοντέλο λογοκρισίας το οποίο υποδηλώνει ότι οι διαδικασίες αποκλεισμού και διαφοροποίησης είναι θεμελιώδεις για την κατασκευή της γνώσης μας, και ακόμη και για την ταυτότητά μας, αναγκαστικά περιπλέκεται οποιαδήποτε προσπάθεια κάνουμε για να ορίσουμε τη λογοκρισία. Δεν υπονομεύεται μόνο το φιλελεύθερο ιδεώδες της ελευθερίας του λόγου, αλλά ταυτόχρονα μας παρουσιάζεται μια θεωρία που είναι δύσκολη, αν όχι αδύνατη, να αποδειχθεί.

Εάν η λογοκρισία είναι ουσιώδης, λειτουργώντας στο πιο βασικό επίπεδο του λόγου και της κατανόησης, πώς εμείς θα μπορούσαμε να την αξιολογήσουμε¹;

Ο Pierre Bourdieu με το έργο του *Γλώσσα και συμβολική εξουσία* (1982) θέτει ένα ερώτημα σχετικά με τον ρόλο της γλώσσας και προτείνει πως η λογοκρισία είναι μια αναπόφευκτη δομική αναγκαιότητα. Αποδίδει την έννοια της λογοκρισίας με έναν πιο ορθολογικό και φιλοσοφικό τρόπο, για να μας εξηγήσει την έννοια της και για να δημιουργήσει ενός είδους ορισμό, χρησιμοποιεί έναν γενικό τύπο –όπως τον ονομάζει- ή αλλιώς μια *φόρμουλα*, όπου η *κάθε έκφραση* είναι μια συνένωση *εκφραστικού μέσου και λογοκρισίας*, τα οποία αποτελούνται από την *δομή του πεδίου* στο οποίο βρίσκεται η έκφραση. Το αποτέλεσμα της συνένωσης αυτών των δύο στοιχείων είναι το προϊόν ενός έργου *ευφημισμού* με έσχατο σημείο την σιωπή ως όριο του λογοκριμένου λόγου. Αυτή η μορφή του έργου ευφημισμού, οδηγεί, κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα, «σε κάτι που είναι σχηματισμός *συμβιβασμού*, ενός συνδυασμού αυτού που *έπρεπε να ειπωθεί*, που *ισχυριζόταν να ειπωθεί*, και εκείνου που *μπορούσε να ειπωθεί* έχοντας υπόψη τη συστατική δομή ενός ορισμένου πεδίου. Με άλλα λόγια, το εκφραστό, μέσα σ' ένα ορισμένο πεδίο, είναι το αποτέλεσμα αυτού που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε μια *μορφοποίηση*». Ο λόγος οφείλει τις ιδιότητές του τόσο στο περιεχόμενο του όσο και στις κοινωνικές συνθήκες της περιόδου παραγωγής του. Οι συνθήκες αυτές καθορίζουν το πώς θα ειπωθεί ο λόγος αλλά και το πεδίο υποδοχής μέσα στο οποίο θα ακουστεί και θα παρουσιαστεί (Bourdieu 1990, σελ. 3-5).

¹ Όλες οι παραπάνω πληροφορίες σχετικά τον ορισμό του Foucault αντλήθηκαν από: Freshwater 2003, σελ. 5-6

Εισαγωγή

Η λογοκρισία αντικατοπτρίζει την έλλειψη αυτοπεποίθησης της κοινωνίας.

Είναι χαρακτηριστικό ενός αυταρχικού καθεστώτος.

Justice Potter Stewart, 1996

Η παρούσα εργασία διεξήχθη με σκοπό την παράθεση παραδειγμάτων επιβολής της πρακτικής της λογοκρισίας και ανάλυση της ως ένα κοινωνικό φαινόμενο, καθώς και η επισήμανση της επιχειρηματολογίας. Στις παρακάτω ενότητες και στα επιμέρους κεφάλαια θα περιγραφούν:

1. Η **θρησκεία** και οι τρόποι με τους οποίους ασκήθηκε από αυτήν η λογοκρισία και η απαγόρευση βιβλίων. Βασικό παράδειγμα αποτελεί η Καθολική Εκκλησία με την δημιουργία του Ευρετηρίου των Απαγορευμένων Βιβλίων και την Ιερά Εξέταση. Ως επιπρόσθετο παράδειγμα θέτεται η υπόθεση του Salman Rusdie για να παρουσιάσει την κατάσταση που επικρατεί στην μωαμεθανική κοινότητα.
2. Η **μετάφραση** και η **επιμέλεια** λογοτεχνικών έργων και πως αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως λογοκριτής. Το κεφάλαιο ακολουθεί μια δομή που απαρτίζεται από μελέτες περίπτωσης.
3. Η **απαγόρευση βιβλίων** στο πρόγραμμα μαθημάτων στα **σχολεία** των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισής της, μέσω της καινοτόμου ιδέας, του εορτασμού της Εβδομάδας Απαγορευμένων Βιβλίων.

Η έρευνα έγινε διαδικτυακά και μελετήθηκαν, σχετικά με το θέμα, άρθρα από ηλεκτρονικούς εκδοτικούς οίκους (Emerald, Taylor and Francis, Elsevier, Springer, Oxford University Press) με πρόσβαση μέσω της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης του Ιονίου Πανεπιστημίου και του Πανεπιστημίου της Γρανάδας. Οι βιβλιογραφικές αναφορές έγιναν σύμφωνα με το σύστημα Harvard μέσω της χρήσης του ηλεκτρονικού εργαλείου Mendeley για την ορθότερη και πιο οργανωμένη μορφή της.

Οι διαστάσεις στις οποίες θα μπορούσε να επεκταθεί ένα θέμα σαν αυτό είναι αναρίθμητες, γι' αυτό, ως επίκεντρο ορίζεται η αιτιολόγηση της επιβολής και πρακτικής της λογοκρισίας και η παράθεση παραδειγμάτων ώστε να γίνουν κατανοητά από τον αναγνώστη.

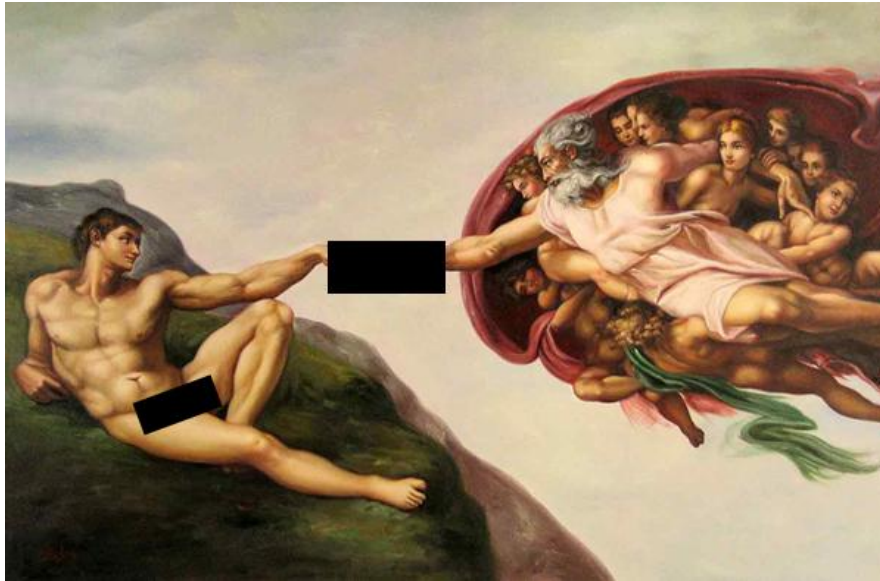
Λόγω της μεγάλης έκτασης του θέματος, δεν θα γίνει αναφορά σε σημαντικούς σταθμούς της λογοκρισίας της λογοτεχνίας όπως η απαγόρευση και καύση βιβλίων στην ναζιστική Γερμανία, ή ο αυστηρός περιορισμός πρόσβασης σε πληροφοριακούς πόρους από τους Κινέζους πολίτες, το οποίο αποτελεί ένα πολύ σύγχρονο θέμα. Δεν θα γίνει αναφορά προσωπικοτήτων που όπως ο Barney Rosset, διευθυντής του εκδοτικού οίκου *Rosset publisher*, ο οποίος ήρθε πολλές φορές αντιμέτωπος με την αμερικανική κυβέρνηση. Ο ίδιος ήταν πρωτοπόρος κι επίμονος στην έκδοση μυθιστορημάτων τα οποία δεν συμφωνούσαν με την κοινή γνώμη. Έδωσε δεκαετή μάχη ενάντια στην αμερικάνικη προκατάληψη που στόχο είχε το μυθιστόρημα, αλλά έχασε την περιουσία του προσπαθώντας να υποστηρίξει το έργο του².

Η λογοκρισία δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο. Έχει τις απαρχές της ήδη από την περίοδο του αρχαίου κόσμου, μια πρωτόγονη μορφή της θα μπορούσε να θεωρηθεί η καταστροφή που επέφερε στο υλικό που βρισκόταν μέσα στην Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας αν ακολουθήσουμε την θεωρία πως η πυρά αυτή ξέσπασε από τους Ρωμαίους. Ο Διοκλητιανός φοβόταν πως οι άνθρωποι της Αλεξάνδρειας θα μάθαιναν μέσα από τα χειρόγραφα πώς να μετατρέπουν τα μέταλλα σε χρυσό (Baez 2008, 53).

Η εργασία ολοκληρώνεται με τελικό στόχο τη διερεύνηση ερωτημάτων ερευνητικού χαρακτήρα. Θα απαντηθούν ερωτήματα όπως, «Ποιοι είναι οι λόγοι που οδηγούν στην λογοκρισία;», «Τι είναι και τι αποτελεί η λογοκρισία;», «Πως χρησιμοποιήθηκε και πως χρησιμοποιείται από τον εκάστοτε λογοκριτή η δύναμη και η εξουσία που κατέχει;», «Ποιοι μπορούν να ασκήσουν λογοκρισία;» και «Πως αντιδρούν οι άνθρωποι όταν καταπατώνται τα δικαιώματά τους;»

² <https://www.youtube.com/watch?v=USi3bxUj6Ng> (18:22)

Ενότητα 1 : Η θρησκεία και η πρακτική της λογοκρισίας.

Εικόνα 1

Η λογοκρισία της Εκκλησίας είναι τόσο παλιά
όσο και η Καθολική Εκκλησία η ίδια.

Will Durnant

Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα την λογοκρισία ως ένα κοινωνικό φαινόμενο με τους λόγους, τις αιτίες για τις οποίες συνέβη κι έπειτα τις μεταβολές που αυτή επέφερε στην κοινωνία, πρέπει πρώτα να ερευνήσουμε το παρελθόν και τις απαρχές της. Όπως μας έχει δείξει η ιστορία, η λογοκρισία στην λογοτεχνία -και κατ' επέκταση- στο ενδιαφερόμενο κοινό, είναι ένα μέσο της εκάστοτε εξουσίας για την επίτευξη της προτιμώμενης κάθε φορά διοίκησης. Η θρησκευτική εξουσία της Εκκλησίας, φέρει αυστηρούς κανόνες και οδηγίες που καθίσταται απαραίτητο με κάθε μέσο να θεσπιστούν. Η Ρωμαϊκή Καθολική Εκκλησία του Βατικανού, κι όπως θα δούμε αργότερα στο τρίτο κεφάλαιο, οι βαθιά συναισθηματικές αντιδράσεις των πιστών Μωαμεθανών, θα χρησιμοποιηθούν ως παραδείγματα αναφοράς στο φαινόμενο αυτό.

Κεφάλαιο 1: Το Βατικανό και οι επιβολές λογοκρισίας μέσω του Ευρετηρίου των Απαγορευμένων Βιβλίων και της Ιεράς Εξέτασης.

Όπως αναφέρθηκε και κατά την εισαγωγή, η απαγόρευση ανάγνωσης και η επιβολή της λογοκρισίας στην λογοτεχνία και στο βιβλίο γενικότερα, δεν αποτελεί ένα πρόσφατο φαινόμενο. Ο πρώτος που συνειδητοποίησε την αναγκαιότητα του ελέγχου του τύπου ήταν ο Francesco II Sforza, δούκας του Μιλάνου (Cozzi 1979, σελ. 91). Βέβαια η Ρωμαϊκή Καθολική Εκκλησία σημειώνει ανάλογες προσπάθειες ήδη από το έτος 494 μ.Χ. όπου ο Πάπας Γελάσιος Α΄ με το έγγραφο *Notitia librorum apocryphorum qui non recipiuntur*, θέτει το πρώτο παράδειγμα στην ιστορία που συναντάμε με εκδοθείσα λίστα απαγορευμένων βιβλίων η οποία φέρει την έγκριση της εξουσίας του Επισκόπου της Ρώμης. Το έγγραφο αποτελεί περισσότερο μια απαρίθμηση απόκρυφων έργων· από τους τίτλους τους συμπεραίνεται πως το περιεχόμενο της λίστας είναι χωρία της Αγίας Γραφής. Μεταγενέστεροι ποντίφικες, αρχιερείς και μέλη του επισκοπάτου συνέχισαν να προσθέτουν έργα κυρίως θρησκευτικού χαρακτήρα, είτε σύγχρονά τους είτε προγενέστερα, τα οποία κατά την κρίση τους έπρεπε να απαγορευτούν και να μην έχουν επαφή με το αναγνωστικό κοινό³.

Μια χιλιετία περίπου αργότερα, στην Γερμανία, ο αρχιεπίσκοπος Berthold von Henneberg πρότεινε την ιδέα της απαγόρευσης της μετάφρασης κειμένων από Ελληνικά και Λατινικά σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, αφενός επειδή θεωρούσε πως κατά κάποιο τρόπο, η μετάφραση κι απόδοση των θείων κειμένων σε άλλη γλώσσα, πέραν της πρωταρχικής κατά τη συγγραφή τους, μπορεί να τα βεβηλώσει την αγιοσύνη τους, κι αφετέρου για να αποφύγουν την διάδοση ιδεών και συζητήσεων πέραν του κύκλου των λογίων, φιλοσόφων κι επιστημόνων. Έπειτα από εντολή του αρχιεπισκόπου συστάθηκε η *Αντιπροσωπεία Λογοκρισίας*, η οποία ξεκίνησε τις ενέργειες της το 1486, ώστε να συνεργαστεί με εκκλησιαστικές αρχές και να εξετάσουν όλα τα εκδοθέντα βιβλία που παρουσιάζονταν στην Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης, με σκοπό την απαγόρευση της πώλησης τους όπου κρινόταν αναγκαίο⁴.

Το 1515 η Σύνοδος του Lateran συντάσσει το διάταγμα *De Impressione Librorum*, που προέβλεπε την υποχρεωτική εξέταση βιβλίων πριν από την διαδικασία εκτύπωσης από επίσημη εκκλησιαστική αρχή. Η ποινή μη εξουσιοδοτημένης εκτύπωσης προέβλεπε την κατάσχεση ή

³ https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Index_Librorum_Prohibitorum [Τελ. ημ. προσβ. 30/1/20]

⁴ <http://scih.org/index-librorum-prohibitorum/> [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

καταστροφή βιβλίων καθώς και τον αφορισμό του ενόχου⁵. Από εκείνη την περίοδο οι αλλαγές που επιβάλλει η εξουσία γίνονται αισθητές αλλάζοντας την καθημερινότητα των ανθρώπων. Πολλοί πιστοί Καθολικοί που ήθελαν να κρατήσουν απαγορευμένα κείμενα ή μουσική τα έστελναν σε πόλεις όπου ζούσαν Προτεστάντες γνωστοί και συγγενείς τους, ώστε να παραμείνουν εν ζωή· βέβαια, οι περισσότεροι ενέδιδαν στους κανόνες που όριζε η Εκκλησία (Bruno 2019, σελ 6).

Στο Γενικό Συμβούλιο της Εκκλησίας το ίδιο έτος, κατά τη διάρκεια κυβέρνησης του, ο Πάπας Λέων Ι΄ έβγαλε το πρώτο του διάταγμα σχετικά με την κυκλοφορία εκτυπωμένων έργων. Αφορμή για την κίνηση αυτή στάθηκε η ακμή που συνάντησε η τυπογραφική τέχνη εκείνη την χρονική περίοδο. Αρχικά η στάση της Εκκλησίας απέναντι στην καινοτομία αυτή εφεύρεση ήταν θετική και ο κλήρος πίστευε πως θα λειτουργούσε υπέρ τους αφότου έγινε εκτίμηση της δύναμης που κατείχε η μαζική παραγωγή γραπτού λόγου και συμπέραναν πως η διάδοση του χριστιανισμού, καθώς και ο πνευματικός έλεγχος των πιστών, θα μπορούσε να γίνει με έναν πιο εύκολο τρόπο. Όμως, μετά την Μεταρρύθμιση επικρατούσε ένταση ανάμεσα στους πιστούς αλλά και στα περιεχόμενα των γραπτών κι η Εκκλησία έτσι ξεκίνησε να λογοκρίνει την βιβλιοπαραγωγή χαρακτηρίζοντας μέρος της ως *αιρετικά* κι *ανήθικα*.

Στο διάταγμα αναγράφονταν «Για όλες τις μελλοντικές ενέργειες που θα ακολουθήσουν στην τυπογραφία, κανείς, εντός ή εκτός των συνόρων της Ρώμης δεν μπορεί να εκτυπώνει προτού περάσει από την διαδικασία της επιμελούς εξέτασης και πάρει άδεια από *Εφημέριο και τον Δάσκαλο της Ιερής Χώρας*⁶. Σε οποιαδήποτε άλλη επισκοπή, η αρμοδιότητα της απόδοσης άδειας βρίσκεται στα καθήκοντα του Επισκόπου ή σε όποιον θεωρεί ο ίδιος κατάλληλο για την θέση αυτή ή τον αρμόδιο Ανακριτή για τις αιρετικές παρεκκλίσεις». Στο διάταγμα αυτό αναφερόταν και οι τιμωρίες που ακολουθούσαν της ανυπακοής του διατάγματος, όπως η κατάσχεση των αντιτύπων και καταστροφή τους στην πυρά, η βαριά πυρκαγιά όπου εξολοθρευόταν οι ίδιοι οι εργάτες, ο αφορισμός και οι κυρώσεις της απειθαρχίας και βεβαίως η αγανάκτηση του Θεού και των Αγίων Αποστόλων, Πέτρου και Παύλου (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 2).

Βέβαια η ακμή της λογοκρισίας τοποθετείται στον δέκατο έκτο αιώνα. Είναι ο αιώνας της Μεταρρύθμισης όπου ο Πάπας Παύλος Γ΄ απαγορεύει τα γραπτά του Μαρτίνου Λούθηρου όπως και μεταφράσεις της Βίβλου από τον William Tyndale στην αγγλική γλώσσα, οι οποίες το **1536** καταδικάστηκαν ως αιρετικές και κάηκαν στην πυρά μαζί με τον επιμελητή τους. Απαγορεύει επίσης και την δημιουργία κι έκδοση του Ευρετηρίου των απαγορευμένων βιβλίων. Η Ρωμαϊκή

⁵ https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Index_Librorum_Prohibitorum [Τελ. ημ. προσβ. 30/1/20]

⁶ Απόδοση του «Vicar and the Master of the Sacred Place»

Αυτοκρατορία προχωρούσε στην κατάσχεση Εβραϊκών βιβλίων κι έπειτα στην καταστροφή των οικιών με την πρόκληση πυρκαγιάς και των Συναγωγών τους (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 2). Δεκαπέντε χρόνια πριν από τον Πάπα Παύλο Γ', το **1521**, ο Κάρολος Ε' με το *Edict of Worms* (Διάταγμα της Βορμς) αποφασίζει να απαγορεύσει τα γραπτά του Λούθηρου σε ολόκληρη την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 1). Η περίοδος που ακολουθεί το Σχίσμα της Καθολικής και Προτεσταντικής Χριστιανικής Εκκλησίας φαίνεται πως προκάλεσε μεγάλη ένταση σε όλες τις μορφές εξουσίας μεγαλώνοντας την ανάγκη λήψης νέων μέτρων λογοκρισίας.

Σκοπός της δημιουργίας της Ιεράς Εξέτασης, ήταν ανέκαθεν ο εντοπισμός και η εξόντωση των αιρετικών, αποτελούσε ένα είδους ποινικού και σωφρονιστικού θεσμού που τέθηκε από την Καθολική Εκκλησία κατά το μέσο του δέκατου έκτου αιώνα στην Ιταλία. Προκλήθηκε από τις συγκρούσεις των Προτεσταντών και των Καθολικών, που υπήρχαν εκείνη την περίοδο στην χώρα. Βέβαια, συγγενικοί πρόγονοί της Ιεράς Εξέτασης μπορεί να θεωρηθούν οι ενέργειες του Πάπα Λούσιου Γ', ο οποίος κατά το έτος **1184** στέλνει ομάδα επισκόπων του στην Νότια Γαλλία ακριβώς γι' αυτό τον σκοπό. Η Ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση εμφανίζεται στον Ιταλικό χώρο το **1542** υπό τον Πάπα Παύλο Γ' ο οποίος ανακηρύσσει το διάταγμα *Licet ab Initio* με σκοπό την καταδίωξη αιρέσεων (Borromeo, 1988, σελ. 253-257). Κύριες λειτουργίες του διατάγματος αποτελούσαν η δημιουργία μιας κεντρικής εξουσίας η οποία απαρτιζόταν από μια επιτροπή καρδινάλιων που διόρισαν και επέβλεπαν το έργο των ανακριτών, η επέκταση τοπικών δικαστηρίων σε όλη την Ιταλική χερσόνησο με νέες θέσεις για μέλη των Δομινικανών και Φραγκισκανών μοναστηριών και τέλος η κατάργηση προνομίων του κλήρου που μέχρι τότε λογοδοτούσαν για τις ενέργειες και κινήσεις τους μόνο στους προϊσταμένους κι ανωτέρους τους (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 2). Ο βασικός λόγος δημιουργίας του διατάγματος αυτού ήταν η απαγόρευση και καταστολή των αιρετικών βιβλίων (Bruno, 2019, σελ. 3).

Όσο μεγάλωναν οι ανάγκες περιορισμού του περιεχομένου τόσο μεγάλωνε κι ο ορισμός του *αιρετικού* κι *απρεπούς* στοιχείου. Επίσης επεκτάθηκε και συμπεριέλαβε όρους όπως, αποστασία από τα θρησκευτικά τάγματα, βλασφημία και διγαμία. Ως εκ τούτου προέκυψαν πολλές εντάσεις και διαφωνίες μεταξύ των μερών της εξουσίας, των ανακριτών και των άλλων ανταγωνιστών κυρίαρχων δυνάμεων, δηλαδή των επισκοπικών αλλά και των κοσμικών δικαστηρίων, λόγω των διαφόρων και πολλών απόψεων που είχαν λόγο πάνω στην εξέταση των έργων.

Για όσους δέχονταν κατηγορία από το γραφείο της Ιεράς Εξέτασης κι αντιμετώπιζαν δίκη, έπρεπε να προηγείται της κατάθεσής τους, όρκος. Κατά τη διάρκεια της δίκης, είχαν το δικαίωμα

υπεράσπισης από δικηγόρο, τους παρέχονταν επίσης γραπτά αντίγραφα της διαδικασίας και τους επιτρέπονταν ένα χρονικό διάστημα κατά το οποίο προετοίμαζαν τα απαραίτητα, για την δίκη, χαρτιά και τους παρέχονταν η δυνατότητα κλήτευσης μαρτύρων. Τα δικαστικά μαρτύρια λάμβαναν, δηλαδή τα βασανιστήρια, χώρα μετά την δίκη κι εφόσον οι κατηγορίες κι ενδείξεις αίρεσης, εγκρίνονταν από το δικαστήριο. Οι πρώτοι παραβάτες αντιμετωπίστηκαν με επιεικέστερο τρόπο από τους επόμενους. Η ισόβια ποινή διεξάγονταν ως εξής: τρία περίπου χρόνια φυλάκιση κι έπειτα, εφόσον ο παραβάτης σημείωνε καλή συμπεριφορά, βρισκόταν υπό κατ' οίκον περιορισμό και σε ελάχιστες περιπτώσεις δινόταν η άδεια να εργάζονται κι εκτός σπιτιού. Αυτό γινόταν κυρίως λόγω της έλλειψης ασφαλών φυλακών εκτός της Ρώμης. Οι αποφάσεις για τις ποινές των επαρχιακών δικαστηρίων ελέγχονταν από την Ανώτατη Σύνοδο της Ιεράς Εξέτασης στη Ρώμη.

Οι ποινές που σήμερα σχετίζουμε με την Ιερά Εξέταση είναι συνήθως τα κάτεργα ή το δέσιμο και η καύση του κατηγορουμένου σε πάσσαλο, αλλά αυτά είναι απλά δραματικές και υπερβολικές μορφές της ποινικής διαδικασίας που διεξήγαγαν οι ανακριτές. Υπήρχαν βέβαια αρκετές ποινές και τιμωρίες ηπιότερης μορφής όπως η ένδυση με το *sanbenito*, μια ενδυμασία που σκοπό είχε να δείξει την βαθιά μετάνοια του ατόμου καθώς η τιμωρία αυτή συμπεριλάμβανε την ανάγνωση προσευχών αφοσίωσης στο βήμα καθεδρικών ναών κατά τις γιορτινές μέρες. Ο θάνατος με καύση σε πάσσαλο ήταν μια ποινή που διεξάγονταν μόνο σε τρεις εξαιρετικές περιπτώσεις. Για τους αμετανόητους και τους ανθρώπους που αρνούσαν κατηγορηματικά να συμφιλιωθούν με την Καθολική Εκκλησία και τους κανόνες της, τους υποτροπιάζοντας δηλαδή εκείνους που είχαν υποβληθεί σε προηγούμενη ποινή για επίσημη αίρεση και για τους ανθρώπους που προσπαθούσαν να ανατρέψουν σημαντικά καθολικά «πιστεύω» όπως η παρθένα γέννηση και η πλήρης θεότητα του Ιησού Χριστού⁷.

Στις αποδείξεις που έχουμε ως τώρα, παρατηρούμε πως ο αριθμός εκτελέσεων είναι μικρότερος από αυτόν που θα περίμενε κανείς. Για παράδειγμα, τέσσερις άνθρωποι εκτελέστηκαν από τους πρώτους χιλιάδες κατηγορουμένους που εμφανίστηκαν ενώπιον του δικαστηρίου Friulan και ένας για θρησκευτική αίρεση κατά το έτος **1567**. Στα χειρόγραφα που βρίσκονται στο Trinity College του Δουβλίνου, εντοπίζουμε πως μέσα σε δύο χρόνια, **1580-1582** περισσότερες από διακόσιες ποινές υποβλήθηκαν, εκ των οποίων τρεις καταδικάστηκαν⁸. Μετά από την πολυετή καταπολέμηση εναντίον του προτεσταντισμού, οι Ανακριτές, κατάφεραν να κατευνάσουν τα σχετικά

⁷ <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/inquisition-roman> [Τελ. ημ. προσβ. 8/2/20]

⁸ <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/inquisition-roman> [Τελ. ημ. προσβ. 8/2/20]

με αυτόν, προβλήματα που αντιμετώπιζαν κι έτσι το επίκεντρο των ενεργειών τους μετατέθηκε σε κατηγορίες μαγείας και ισχυρισμούς αγιοσύνης (Παπαμιχαήλ 2013, σελ. 2).

Κατά την διάρκεια του 1542 ο Καρδινάλιος Καράφα, ο οποίος υπηρετούσε κάτω από τον Πάπα Παύλο Δ΄, ενθάρρυνε την δημιουργία του προαναφερθέντος παπικού διατάγματος και κατ' επέκταση, ένα σώμα Καρδινάλιων το οποίο θα επέβλεπε την κίνηση των βιβλίων που συνεχώς αυξανόταν χάρη στην εφεύρεση του τυπογραφείου και θα έκρινε αν συμφωνούσαν με τις ανάγκες και τους κανόνες της Εκκλησίας. Κύριο μέλημα ήταν η εναντίωση στον Προτεσταντισμό και στις αιρέσεις⁹. Τα αίτια για την δημιουργία του σώματος αυτού αφορούσαν ασυμφωνίες εντός της εκκλησίας, σχολές που δεν κατέληγαν στο ίδιο συμπέρασμα όσον αφορά το ποια βιβλία θα έπρεπε να απαγορευτούν από τους πιστούς και πως θα μπορούσαν να αποτρέψουν την εξάπλωση κι αναμόρφωση ιδεών από αυτούς. Το σώμα αποτελούταν από έξι Καρδινάλιους οι οποίοι ονομάζονταν Γενικοί Εξεταστές όλης της Εκκλησίας, δημιουργώντας τις αρχές της Ιεράς Εξέτασης, ή αλλιώς της Συνόδου Ρωμαϊκής και Οικουμενικής Έρευνας. Το πιο σημαντικό μέσο απαγόρευσης ήταν το Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων, το οποίο συντάχθηκε και εξεδόθη για πρώτη φορά το 1557 και δεχόταν συνεχώς ενημερώσεις κι επεκτάσεις (Crook 2019, σελ. 52).

Με την Μεταρρύθμιση και την εξάπλωση του Προτεσταντισμού καθώς και με την δημιουργία του τυπογραφείου, η Καθολική Εκκλησία βρέθηκε σε δύσκολη θέση, με την διοίκηση να χάνει σταδιακά τον έλεγχο κι έπρεπε να ληφθούν μέτρα τα οποία θα τους επανέφεραν ξανά στην ίδια ασφαλή κατάσταση. Στην δέκατη όγδοη Σύνοδο του Τρέντο αποφασίστηκε, λόγω της μεγάλης αύξησης εμφανίσεων ακατάλληλων βιβλίων, δεκαοχτώ κληρικοί με μία ομάδα θεολόγων, να εξετάσουν τις περιπτώσεις απαγόρευσης και την επίλυση του προβλήματος που προκαλούσαν. Κατά την εικοστή πέμπτη σύνοδο το έργο τους ολοκληρώθηκε και οι γραπτές παρατηρήσεις τους παραδόθηκαν στο Πάπα Πίο Δ΄ ώστε να ληφθεί η τελική απόφαση από αυτόν (Crook 2019, σελ. 4). Το 1557, ο Πάπας αποφασίζει πως θα πρέπει να εκδοθεί μια λίστα με τα βιβλία εκείνα που δεν είναι ασφαλή προς ανάγνωση με την ονομασία «Index Librorum Prohibitorum»¹⁰ καθώς και δέκα κανόνες, *Regulae Decem de Libris Prohibitis*, σχετικοί με το ευρετήριο και την ορθή χρήση του. Το διάταγμα του Πάπα Πίου Ι΄, επιβεβαίωνε το Ευρετήριο και τους δέκα κανόνες στις 24 Μαρτίου του 1564 (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 1). Βασικό κίνητρο για την κίνηση κι απόφαση αυτή αποτελεί το γεγονός πως τα βιβλία όριζαν τον ιδεολογικό έλεγχο του

⁹ <http://scih.org/index-librorum-prohibitorum/> [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

¹⁰ Ελληνική απόδοση «Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων»

αναγνωστικού κοινού ως επί το πλείστον και όσο πιο ελεγχόμενο ήταν το περιεχόμενο τους, τόσο μεγαλύτερη δύναμη είχε η Καθολική Εκκλησία σε αυτό¹¹.

Ως κύριο μέλος της εξουσίας, η Ρωμαϊκή Εκκλησία, εξέταζε κάθε κείμενο που βρισκόταν στην διαδικασία έκδοσης ως προς την αξιοπιστία και συμφωνία του με τα κριτήρια πίστης και ηθικής. Εάν το βιβλίο παρέκλινε από αυτά τότε απαγορευόταν η εκτύπωση του. Ως δεύτερο βήμα στην διαδικασία εξέτασης, με την δύναμη που κατείχε η Ρωμαϊκή Εκκλησία, πρότεινε αλλαγές στο κείμενο που θα ταίριαζαν και θα ακολουθούσαν τα ιδανικά της, δε θα αποτελούσαν δηλαδή κίνδυνο ύβρις προς αυτήν και θα συμφωνούσαν με τα μηνύματα και τα διδάγματα της. Συνέχισε τις προσπάθειες της για να επεκτείνει το έργο και την κυριαρχία της μέσω δικαστηρίων και εκτός των συνόρων της πόλης (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 2). Συνήθως κατά την πρώτη εκτύπωση αντιτύπων, όταν ένα βιβλίο δεχόταν κατηγορίες κι έφτανε στα γραφεία των εξεταστών, αυτές προέρχονταν είτε από τον ίδιο τον Κλήρο είτε από εξωτερικούς αναγνώστες. Ως προκαταρκτική διαδικασία ο γραμματέας, μαζί με δύο εμπειρογνώμονες, έλεγχαν εάν οι κατηγορίες ήταν αληθής κι αν θα έπρεπε να προχωρήσουν στην εξέταση τους. Η κύρια διαδικασία διεξάγονταν από έναν εμπειρογνώμονα, μια επιτροπή και τους συμβούλους ώστε να συζητήσουν και να αποφασίσουν εάν ένα βιβλίο ήταν επικίνδυνο ή όχι. Στη συνέχεια ο Πάπας λάμβανε την τελική απόφαση για το αν θα αποτελέσει μέρος του Ευρετηρίου¹².

Ο Πάπας Σίξτος Ε΄, το **1588**, ανακήρυξε καινούριο διάταγμα το οποίο ονομάστηκε *Συνάθροιση του Ευρετηρίου* και αναφερόταν στην επιλογή επιπλέον Καρδινάλιων για την εξέταση αξιοπιστίας των βιβλίων, τους οποίους τους ονόμασε *Συμβούλους*. Η νέα αυτή επιπρόσθετη κατάθεση έθετε τους Συμβούλους αυτούς ως μοναδικούς εξεταστές, εξαλείφοντας τις ευθύνες από τα προηγούμενα αξιώματα, αλλά ο κάθε ένας είχε την εξουσία και την άδεια να απαγορεύει, να τροποποιεί και να εγκρίνει βιβλία στην επισκοπή του. Έπειτα οι λίστες τους αποστέλλόταν για εξέταση στη Ρώμη (Van Espen, 2000, σελ. 238).

Με την εμφάνιση του Ευρετηρίου, μεταβάλλονται αρκετές συνήθειες στην καθημερινότητα των ανθρώπων που ζουν κοντά στο Βατικανό, η κυκλοφορία βιβλίων περιορίζεται, οι συνθήκες εργασίας των εκδοτών και των τυπογράφων δυσχεραίνονται καθώς οι κανόνες που επιβάλλει η Καθολική Εκκλησία για τις εκδόσεις, είναι αυστηροί και γίνεται συνεχώς ανασκόπηση, αναθεώρηση κι εξέταση του περιεχομένου πριν από την έκδοση (Sheridan 2006, σελ.3).

¹¹ https://inquisition.library.nd.edu/genre/RBSC-INQ:Censorship/essays/RBSC-INQ:ESSAY_Censorship [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

¹² <http://scihi.org/index-librorum-prohibitorum/> [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

Το Ευρετήριο και οι χρήσεις αυτού, φαίνονται αναπόφευκτες για την Καθολική Εκκλησία και τα μέλη της ώστε να αντιμετωπιστούν οι αιρετικοί. Σύμφωνα με τον Πάπα Γρηγόριο ΙΓ΄ στο παπικό του διάταγμα «Η επιθυμία μας για την ολοκλήρωση του Ευρετηρίου των Απαγορευμένων Βιβλίων είναι να ξέρουν οι Καθολικοί με μία ματιά τι είναι ασφαλές γι' αυτούς να διαβάζουν και τι πρέπει να αποφεύγουν» (*Index Librorum Prohibitorum*. Romae: Typis Vaticanis, 1904, σελ. 1). Κατά κάποιον τρόπο, αποτελούσε ένα μέσο για την διατήρηση της αγνότητας των πιστών καθώς και την προστασία από τις ύπουλες σκέψεις. Η αποστολή αυτή φάνηκε ιδιαίτερα δύσκολη να επιτευχθεί συνεπώς υπήρχαν ατασθαλίες στο Ευρετήριο, παραλείψεις, επιπολαιότητες κι ασυναρτησίες. Τα επόμενα ευρετήρια επίσης δεν περιελάμβαναν λεπτομερές περιεχόμενο, λειτουργούσαν περισσότερο ως συμπληρωματικά κομμάτια των Δέκα κανόνων της Συνόδου του Τρέντο ¹³.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τις αντιδράσεις των ανθρώπων που ζούσαν τα γεγονότα εκείνη την περίοδο και πώς επηρεάζονταν από τις δραστικές κι επιβλητικές αυτές αλλαγές. Οι περισσότεροι πολίτες δε θα είχαν επαφή και δε θα έβλεπαν ποτέ ένα αντίγραφο του Ευρετηρίου, παρ' όλα αυτά τα διατάγματα της Ιεράς Εξέτασης δημοσιεύονταν σε όλα τα χωριά, τις πόλεις, τις ιταλικές και ισπανικές αποικίες κι έτσι πληροφορούνταν για τα περιεχόμενα του στην λατινική γλώσσα. Κυκλοφορούσαν μονόφυλλα τα οποία κατήγγειλαν ανορθόδοξους συγγραφείς, γραπτά και πολλές φορές απαράδεκτες ιδέες. Τα διατάγματα, τα οποία περιείχαν την ανακοίνωση για τα βιβλία τα οποία απαγορεύονταν, ήταν τυποποιημένα ακολουθώντας τον παραδοσιακό τρόπο όπως οι παπικές επιστολές και τα σχετικά εκκλησιαστικά έγγραφα. Ξεκινούσαν με εισαγωγικό χαιρετισμό (*salutatio*) όπου προσδιόριζαν την εκδοθείσα αρχή, έπειτα μια σύντομη εξήγηση των περιστάσεων ή των θεολογικών ανησυχιών που οδήγησαν στην τρέχουσα απόφαση κι απαγόρευση (*narratio*). Ακολουθούσε το κυρίως μέρος (*dispositio*), όπου κι αναγραφόταν η επίσημη ανακοίνωση του έργου ή των έργων που απαγορεύονταν μαζί με τις βασικές λεπτομέρειες όπως ο συγγραφέας και ο τίτλος, πολλές φορές αναφέρονταν και το όνομα του τυπογράφου και η πόλη στην οποία εκτυπώθηκε. Επικαλούνταν οι επερχόμενες απειλές και τιμωρίες για τους παραβάτες (*sanctio*), κλείνοντας, παρέθεταν την δήλωση ημερομηνίας και τόπου έκδοσης του διατάγματος (*datum*) και τις σχετικές υπογραφές (*subscriptio*). Με αυτό τον τρόπο οι πολίτες πληροφορούνταν για το ποια βιβλία έπρεπε να αποφεύγουν ¹⁴.

Για τους αμόρφωτους πολίτες που δεν είχαν την δυνατότητα να διαβάσουν τις ανακοινώσεις, αυτός ήταν ένας τρόπος επικοινωνίας που ελάχιστα τους ενημέρωνε, γι' αυτό ορισμένες φορές,

¹³ Εδώ μπορούν να βρεθούν οι δέκα κανόνες που έθεσε ο Πάπας Πίος Δ' για την απαγόρευση βιβλίων: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=5396> [Τελ. ημ προσβ. 3/2/20]

¹⁴ https://inquisition.library.nd.edu/genre/RBSC-INQ:Censorship/essays/RBSC-INQ:ESSAY_Censorship [Τελ. ημ προσβ. 3/2/20]

έπειτα από την έκθεσή τους σε κοινούς χώρους, γινόταν μια περιληπτική ανάγνωση του κειμένου. Δεν ήταν μια συχνή πρακτική καθώς λίγη χρησιμότητα είχε γι' αυτούς τους ανθρώπους που οι εγγράμματες ικανότητές τους δεν θα επαρκούσαν ώστε να διαβάσουν το αναφερθές, στην ανακοίνωση, κείμενο. Οι καρφιτωμένες σε δημόσιους χώρους ανακοινώσεις λειτουργούσαν κυρίως ως μια ένδειξη για την κυριαρχία και την δύναμη που είχε η Ιερά Εξέταση, δηλαδή πως ένα σοφό κι έγκυρο θεσμικό όργανο παρακολουθούσε τα πάντα κι εντόπιζε άμεσα τις αιρετικές ιδέες. Οι πυκνογραμμένες αυτές ανακοινώσεις, αυτό ακριβώς το μήνυμα προσπαθούσαν να περάσουν.

Το καταπιεστικό περιβάλλον που δημιουργούσε η Εκκλησία γινόταν όλο και πιο ασθενές στις περιοχές που απομακρύνονταν από το Βατικανό όπως και η έντονη παρουσία της θρησκευτικής αυτής κυριαρχίας, με αποτέλεσμα, Μεξικανικές μικρές πόλεις να έχουν να πουν μια πολύ διαφορετική ιστορία από εκείνη της Φλωρεντίας και της Μαδρίτης. Η συνεχής παρακολούθηση κι εμπλοκή του Ιερού Γραφείου με τις ενέργειες των εκδοτών αλλά και οι αναγνωστικές προτιμήσεις κι αποφάσεις των πολιτών, ήταν κάτι που σπανίως θα λάμβανε χώρα σε πόλεις όπως, λόγου χάρη, η Βερακρούζ. Ο López de Rebolledo, επικεφαλής στο Μεξικό για την κυκλοφορία βιβλίων, είχε την αρμοδιότητα να ελέγχει στο λιμάνι της πόλης όλους τους Ισπανούς επιβάτες για τυχόν παράνομα αιρετικά αντικείμενα. Ο ίδιος, όμως, δέχτηκε κατηγορίες διαφθοράς από την Εκκλησία καθώς δεν ακολουθούσε τους κανόνες που του είχαν ζητήσει να ακολουθήσει. Στην πραγματικότητα, η πρακτική του Ευρετηρίου στο Μεξικό ήταν τόσο αντιδημοτική που οι Εξεταστές εκεί έπρεπε να προειδοποιήσουν τα όργανα του νόμου πως η ποινή καταστροφής των βιβλίων δια πυρός ήταν μη επιθυμητή (Nesvig 2011, σελ. 105).

Ανά τα έτη, η Καθολική Εκκλησία εξέδιδε διάφορα ευρετήρια και λίστες με απαγορευμένα βιβλία, είτε σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές είτε για διαφορετικούς σκοπούς. Κατάλογοι εκδόθηκαν στην Βενετία το **1549**, στη Φλωρεντία το **1552**, στο Μιλάνο το **1554** και στη Ρώμη το **1559** (Bruno 2019, σελ 4), καθώς και στο πανεπιστήμιο του Παρισιού το οποίο εξέδωσε επίσημο ευρετήριο απαγορευμένων βιβλίων το **1544** και στην Πορτογαλία όπου οι Ιεροί Εξεταστές εξέδωσαν παρόμοιο ευρετήριο το **1547**¹⁵. Παράδειγμα ευρετηρίου, το οποίο δημιουργήθηκε με συγκεκριμένο σκοπό, αποτελεί το *De libris a Christiano detestandis et a Christianismo penitus eliminandis*, το οποίο μεταφράζεται ως *βιβλία που πρέπει να μισούνται από έναν Χριστιανό και να αφανίζονται από την Χριστιανοσύνη*, ευρετήριο το οποίο εξέδωσε το **1552** ο λόγιος κι επίσκοπος Minori Lanceloto Politi (Bruno 2019, σελ. 5). Υπήρχαν λανθασμένα ευρετήρια με βιβλία που δεν αποτελούσαν απαραίτητα κίνδυνο όπως αυτό που παρήγαγε ο Thomas Portau το **1601**. Όταν εντοπίζονταν αυτές οι

¹⁵ https://inquisition.library.nd.edu/genre/RBSC-INQ:Censorship/essays/RBSC-INQ:ESSAY_Censorship [Τελ. ημ προσβ. 3/2/20]

εκδόσεις, απαγορεύονταν, αλλά αποτελούν σημαντική ιστορική μαρτυρία για την περίπλοκη κατάσταση που επικρατούσε λόγω της επικριτικής λογοκρισίας την περίοδο εκείνη και την σύγχυση που δημιουργούσε στους κατοίκους των διαφόρων Ευρωπαϊκών πόλεων¹⁶.

Η τελευταία έκδοση του Ευρετηρίου εκδόθηκε το **1948** με την επέκταση του το **1962**, το οποίο περιείχε πάνω από 6.000 τίτλους. Λόγω της συνεχούς αυξάνουσας μαζικής παραγωγής των βιβλίων κατά τον εικοστό αιώνα, η Ρωμαϊκή Καθολική Εκκλησία δε μπορούσε να συνεχίσει να εξετάζει οτιδήποτε γραφόταν, καθώς επίσης και οι μορφές τιμωρίας για τους παραβάτες φαινόταν πλέον αναχρονιστικές ως τρόπος αντιμετώπισης. Η έκδοση του Ευρετηρίου τελικά έγινε ανενεργή το **1966** από τον Πάπα Παύλο ΣΤ' ¹⁷. Το Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων διήρκησε 409 έτη (**1557-1966**). Ο Πάπας Παύλος ΣΤ' καταργεί το ευρετήριο και την χρήση του από την Καθολική Εκκλησία χρησιμοποιώντας ως αιτιολόγηση την σκέψη πως η απαγόρευση αυτή παραβιάζει ένα δίδαγμα και δικαίωμα για τον καθολικό πιστό, *την ελευθερία του να μπορεί να εξετάζει κανείς τον κόσμο και να αναρωτιέται* (Sheridan, 2006, σελ. 5). Σε ορισμένα έργα, ακόμη και σήμερα υπάρχει τυπωθήτω και το *nihil obstat* (τίποτα δεν αποτελεί εμπόδιο) ώστε να ενημερώνει τους αναγνώστες πως το έργο δεν περιέχει ηθικές ή δογματικές πλάνες, αλλά αυτό είναι προαιρετικό και λειτουργεί απλά ως πρόταση της Εκκλησίας, δεν αποτελεί υποχρεωτικό περιορισμό για κανέναν (Hannabuss & Allard, 1994, σελ. 18).

Στο Γιουκατάν, το **1562**, συναντάμε τον Φραγκισκανό καλόγερο Diego de Landa να διατάζει τους πιστούς να κάψουν τα αρχαία ιερογλυφικά βιβλία των Μάγια καθώς αποτελούσαν έργο του κακού. Στη Ρώμη, ο Πάπας Παύλος Δ', διέταξε τον Daniele da Volterra να χρωματίσει τα γυνά γεννητικά όργανα στον πίνακα του Μιχαήλ Αγγέλου *Τελική Κρίση/Δευτέρα Παρουσία*. Όταν έφτασε στο τέλος του ο αιώνας, το **1600**, ο Giordano Bruno, ιταλός φιλόσοφος, ήρθε αντιμέτωπος στο δικαστήριο της Ρωμαϊκής Ιεράς Εξέτασης με κατηγορίες για λανθασμένες και αιρετικές απόψεις με αποτέλεσμα να καεί κι αυτός στην πυρά· η Καθολική Εκκλησία άρχισε να συνειδητοποιεί πως η αποδυνάμωση των αιρέσεων δεν θα οδηγούσε στην ολοκληρωτική εξάλειψή τους έτσι τα γραπτά του Bruno προστέθηκαν στο Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων (Bruno, 2019, σελ. 2). Οι κατηγορίες αλλά και οι ανησυχίες για το αιρετικό στοιχείο δεν κατευνάζουν ακόμα και μετά από τις έντονες προσπάθειες καταδίωξης. Καθώς ο κίνδυνος μεγάλωνε, όπως είδαμε και παραπάνω, η αντίδραση της Εκκλησίας στα προβλήματα αυτά ήταν να επεκτείνει τον όρο του στοιχείου που

¹⁶ https://inquisition.library.nd.edu/genre/RBSC-INQ:Censorship/essays/RBSC-INQ:ESSAY_Censorship [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

¹⁷ <http://scihi.org/index-librorum-prohibitorum/> [Τελ. ημ. προσβ. 3/2/20]

θεωρεί προσβλητικό ή προβληματικό, ανεκτικό κι ευπρεπές, ώστε να μπορεί ανενόχλητα να τιμωρεί οτιδήποτε βρισκόταν έξω από την σφαίρα ασφαλείας που προσπαθούσε να δημιουργήσει.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν εύλογο και να αναφερθούμε στην κατάσταση που επικρατούσε στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στην αναφορά της Λατινικής Αμερικής, οι κάτοικοι των περιοχών οι οποίοι δεν βρίσκονταν στην καρδιά των κέντρων εξουσίας της Εκκλησίας δεν είχαν τις ίδιες εμπειρίες με τους κατοίκους όπου οι ενέργειες ήταν πιο έντονες. Η ελληνική τυπογραφία, την περίοδο που η λογοκρισία συναντάει την ακμή της, δηλαδή κατά τον δέκατο έκτο αιώνα, παρήγαγε όλα τα έντυπα κομμάτια σε τυπογραφεία της Ενετικής Δημοκρατίας η οποία υπήρξε ιδιαίτερα ανεκτική προς όλες τις εθνότητες που διέμεναν στα εδάφη της, η τυπογραφική τέχνη προστατεύονταν και το ελληνικό βιβλίο είχε την ευκαιρία να ανθίσει. Φυσικά η ανεκτικότητα αυτή οφείλονταν και σε έναν ακόμα πολύ σημαντικό παράγοντα, στη σύμπτωση συμφερόντων· την εποχή εκείνη λάμβαναν χώρα οι Βενετοτουρκικοί πόλεμοι και τα ενετικά συμφέροντα βρίσκονταν σύμφωνα με τις πολιτικές επιδιώξεις των Ελλήνων. Μια σημαντική επίσης πτυχή, θα μπορούσε να αποτελεί η γλώσσα καθώς δεν γνωρίζουμε εάν οι εξεταστές είχαν άπταιστες γνώσεις της ελληνικής γλώσσας ή εάν απλά θεωρούσαν πως το ελληνικό κοινό είναι πολύ μικρό σε αριθμό άρα δεν έδιναν ιδιαίτερη σημασία, αυτό συμπεραίνεται από την έγκριση κυκλοφορίας του βιβλίου *Apologia pro Herodoto* του Κτησία Αγαθαρχίδη, όπου γίνεται προσβλητική αναφορά στους Ρωμαίους (Μάνεση 1998, σελ. 31).

Ελληνικά έργα τα οποία λογοκρίθηκαν ήταν ελάχιστα και κυρίως αυτά που είχαν άμεση σχέση με την Μεταρρύθμιση, το κέντρο ενδιαφέροντος της Ιεράς Εξέτασης ήταν αυτό κι όχι η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία. Κατά τους πρώτους δύο αιώνες της τυπογραφίας τα ελληνόγλωσσα βιβλία που κυκλοφορούσαν δεν αποτελούσαν ενδιαφέρον της Καθολικής Εκκλησίας καθώς ήταν γραμματικές και λεξικά. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, από την άλλη, ποτέ δεν δημιούργησε κώδικες κι ευρετήρια τα οποία απαγόρευαν ρητά την κυκλοφορία κι ανάγνωση βιβλίων, δεν έφτασε ποτέ στις ακραίες μεθόδους που ακολουθούσε η Ιερά Εξέταση. Οι δογματικές διαμάχες που είχαν η Καθολική κι Ορθόδοξη Εκκλησία εξακολουθούσαν να εστιάζονται στο Σχίσμα του 1054, είχε να αντιμετωπίσει περισσότερο τον μουσουλμανικό κόσμο που την περιέβαλλε παρά τις συγκρούσεις και τις εντάσεις που δημιουργούνταν από την Μεταρρύθμιση στην Βόρεια Ευρώπη. Η μόνη μορφή λογοκρισίας που θα μπορούσε να παρατηρηθεί βρίσκεται κυρίως σε εκδηλώσεις σεμνοτυφίας του εκκλησιαστικού κόσμου, ο οποίος δεν ανεχόταν τα λαϊκά λογοτεχνικά έργα (Μάνεση 1998, σελ. 24-31). Ακόμα και πέρα από αυτά τα γεγονότα και την κριτική της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η κυκλοφορία των έργων δεν απαγορευόταν. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην έλλειψη εξουσίας που είχε η Ορθόδοξη Εκκλησία στην κοινωνία καθώς αποτελούσε μονό ένα κομμάτι, της ευρύτερης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μια περίπτωση επιβολής λογοκρισίας αποτελεί η περίπτωση της καταστροφής του τυπογραφείου της Κωνσταντινουπόλεως που ιδρύθηκε από τον Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη, το οποίο κατάφερε να λειτουργήσει μονάχα δύο χρόνια (1627-1628) κι ο τυπογράφος που εξέδωσε τους οκτώ μονάχα τίτλους, ήταν ο Νικόδημος Μεταξάς. Οι Τούρκοι έκαναν έφοδο, κατά την διάρκεια του τελευταίου έτους της δημιουργίας του, και κατέσχεσαν τον εξοπλισμό, το πιεστήριο, τυπογραφικούς χαρακτήρες, το χαρτί καθώς κι όλη την περιουσία του τυπογραφείου. Αίτιο της καταστροφής αυτής αποτέλεσε η αναφορά του Μωάμεθ σε ένα από τα εκδοθέντα έργα του τυπογραφείου, η οποία αντιμετωπίστηκε ως βλασφημία και λογοκρίθηκε, καθώς όμως οι βλασφημίες αυτές δεν ήταν σημαντικού μεγέθους δεν μπόρεσε να επιβληθεί θανατική ποινή στον τυπογράφο και στους υπάλληλους του. Κάτω από αυτές τις συνθήκες στάθηκε ιδιαίτερα δύσκολο να επανέλθει σε λειτουργία το τυπογραφείο (Μάνεση 1998 ,σελ. 23-25).

Καθώς το Βατικανό φέρνει τα έγγραφα στο φως και μιλάει περισσότερο για τα περιεχόμενα του Ευρετηρίου, για την ιστορία και την σχέση που έχει με την λογοκρισία, μαθαίνουμε για όλο και περισσότερους συγγραφείς που συναντούσαν το όνομά τους στις λίστες, όπως ο Μαρτίνος Λούθηρος, Jean- Paul Sartre και Immanuel Kant. Αντίθετα, ονόματα όπως του Δαρβίνου και του Χίτλερ, όπως θα περίμενε κανείς, δεν έλαβαν ποτέ τελική, επίσημη απαγόρευση, η απόφαση γι' αυτά συνεχώς αναβάλλονταν, όπως φαίνεται, από τα αρχεία που μελέτησε ο καθηγητής εκκλησιαστικής ιστορίας, Hubert Wolf, και η ομάδα του (Vatican opens up the secret of 'forbidden books', 2005). Δεν μπορούμε βέβαια να είμαστε σίγουροι για το περιεχόμενο του ευρετηρίου και τις πηγές μας, καθώς πολλές φορές συναντάμε διαφωνίες μεταξύ των συγγραφέων των άρθρων που αφορούν το θέμα αυτό. Αντικρουόμενες απόψεις υπάρχουν για το παράδειγμα του βιβλίου του Charles Darwin, *Η εξέλιξη των ειδών*, ο Stuart Hannabuss και η Mary Allard στο άρθρο τους *Issues of Religious Censorship*, περιγράφουν το πώς η κεντρική θεωρία του έργου αυτού ερχόταν σε σύγκρουση με την ιδέα της Δημιουργίας του Χριστιανισμού, κατά έναν τρόπο «περιορίζε το μεγαλείο και τη συμβολή του Θεού στην διαδικασία» κι αυτός είναι ο λόγος που είχε την θέση του στο Ευρετήριο. Από άλλες πηγές όμως πληροφορούμαστε πως δεν αποτελούσε κομμάτι καμίας λίστας μέχρι και την μετάφρασή του (Orlans 1998, σελ. 9).

Κεφάλαιο 2: Αιτίες λογοκρισίας: Ευρετήριο και Ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση και οι τρόποι επιβολής κι ελέγχου λογοκρισίας.

Για να κατανοήσουμε την αυστηρότητα του Ευρετηρίου μπορούμε να δούμε το παράδειγμα του Καρδινάλιου Bellarmine, του οποίου το έργο είχε απαγορευτεί για τον υπαινιγμό που βρισκόταν μέσα στο περιεχόμενο του, πως ο Πάπας δεν είναι ο διαχρονικός κυβερνήτης ολόκληρου του κόσμου και πως η ηγετική αυτή θέση που έχει δεν αντλεί την κυβερνητική εξουσία από τον Θεό, αλλά από τη συγκατάθεση των κυβερνώντων (Roman 2019, σελ. 5), με λίγα λόγια δεν αποτελεί τον θεόσταλτο Άγιο Πατέρα, μια ιδέα που επικρατούσε στις απόψεις των πιστών. Αυτό το γεγονός μας δείχνει την απόλυτη εξουσία της Εκκλησίας σε οποιοδήποτε γραπτό κείμενο για την ανεκτικότητα της σε οποιαδήποτε κριτική που τέθηκε εναντίον της. Το βιβλίο του Καρδινάλιου Robert Bellarmine, *Controversies*, μπήκε στο Ευρετήριο από τον Πάπα Σίξτο Ε΄ κι έπειτα από τον θάνατο του το 1590, δόθηκε άδεια, από τον Πάπα Ουρβανό Η΄, της κυκλοφορίας του ξανά, εξαλείφοντας επίσης τον συγγραφέα από οποιοδήποτε στίγμα που άφηνε πίσω μια τέτοια κατηγορία. Σύμφωνα με τον βιογράφο του συγγραφέα, Fuligati, το βιβλίο δεν είχε απαγορευτεί προσωρινά, αλλά η εκτύπωση του τρίτου τόμου είχε διακοπεί. Βέβαια, ο ίδιος ο Bellarmine, στην αυτοβιογραφία του επισημαίνει πως το έργο του είχε όντως απαγορευτεί αλλά υπό τον όρο της διόρθωσης των κομματιών που του είχαν υποδείξει οι εξεταστές του, έπειτα από αυτό το βιβλίο μπορούσε να κυκλοφορήσει κανονικά. Στο τρίτομο έργο του *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei Adversus Hujus Temporis Haereticos* ο συγγραφέας εξέταζε τις διαφωνίες μεταξύ της Καθολικής και της Προτεσταντικής εκκλησίας, της χριστιανικής πίστης εναντίον των αιρετικών της εποχής καθώς και θέματα που αφορούσαν την παπική εξουσία (Roman, 2019, σελ. 6).

Η Καθολική Εκκλησία δικαιολογούσε την έντονη δράση της στο θέμα της απαγόρευσης των βιβλίων, στην διατήρηση της δογματικής και ηθικής αγνότητας των πιστών καθώς αυτό αποτελούσε κομμάτι των αρμοδιοτήτων αλλά και υποχρεώσεων τους· είναι κάτι για το οποίο πρέπει να μεριμνεί όποιος έχει κοσμική κυριαρχία. Κύριο λόγο όμως για τις απαγορεύσεις και την επιτακτική λογοκρισία, αποτελούσε η πλέον γρήγορη εκτύπωση κι έκδοση κειμένων λόγω της εφεύρεσης της τυπογραφίας (The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, 1853, σελ. 1). Η διανομή τους σε ένα ευρύ κοινό, εκτός του κύκλου των λογίων, επέφερε αποτελέσματα που για να τα διαχειριστεί η Εκκλησία, έπρεπε να λάβει σοβαρά κι αυστηρά μέτρα. Ο έλεγχος του περιεχομένου των βιβλίων και γενικότερα όλων των γραπτών κειμένων που κυκλοφορούσαν, αποτέλεσαν προτεραιότητα για τα καθήκοντα της Εκκλησίας. Κάποια πνευματικά έργα, βέβαια, ακόμα και μετά από επανειλημμένες προσπάθειες της Ιεράς εξέτασης για την απαγόρευση τους, παρέμεναν αρκετά δημοφιλή και δεν

μπορούσαν να καταστραφούν ή να εξαφανιστούν εντελώς, όπως για παράδειγμα το προσευχητάρι *Το βιβλίο των Ωρών* (Nesvig 2011, σελ. 104).

Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο ότι, η Καθολική Εκκλησία έθεσε βασικά θεμέλια στο πως αντιλαμβάνεται η χριστιανική κοινωνία και ο κόσμος τα διάφορα ερεθίσματα και πως τα αποδέχεται. Σε παρακάτω κεφάλαιο θα μιλήσουμε για την απαγόρευση βιβλίων που γίνεται σε σχολεία, για την διαδικασία και για το ποιος επιβάλλει την απαγόρευση αυτή, κι εκεί θα καταλάβουμε το πώς μέχρι και σήμερα ακολουθούμε το παράδειγμα και τα πρότυπα αυτά που παραμένουν ζωντανά για αιώνες. Δεν έχουμε βγει ακόμα από το καλούπι που έχει δημιουργήσει η θρησκεία στην κοινωνία μας, πολλά αποκαΐδια από την χριστιανική νοοτροπία δομούν και δίνουν μορφή στις σκέψεις κι αποφάσεις μας.

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να προσθέσω μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση σε μια από τις βασικές θεματικές απαγόρευσης της Εκκλησίας. Ο Nicholas Tomalin, στο άρθρο που έγραψε για το χιουμοριστικό βρετανικό περιοδικό *Punch*, αναπτύσσει μια θεωρία σχετικά με την αιτιολογία της σεμνοτυφίας όταν πρόκειται για θέματα σεξουαλικότητας και γυμνισμού. Θεωρεί πως άσκοπα αποδίδουμε κατηγορίες στην εκκλησία και στην θρησκεία για τις τάσεις αυτολογοκρισίας μας, πως δηλαδή μέσω της παράδοσης που δημιούργησε ο θεσμός αυτός το θέμα της συνουσίας είναι ευφημισμός. Ο Tomalin γράφει «Η συσχέτιση της συνουσίας και της ιδιωτικότητας είναι ένα μηχανικό, ζώδες πράγμα. Με άλλα λόγια, είναι ξεκάθαρα ένα παράλογο ένστικτο ενσωματωμένο στη φυλή μας για βιολογικούς λόγους που ο πολιτισμός το έκανε άσχετο, αιώνες πριν. Πρέπει να έχουμε αυτό το ένστικτο, παρόλο που οι κίνδυνοι δεν υπάρχουν πλέον. Η μετριοφροσύνη είναι αποτέλεσμα μιας πολύ πρωτόγονης επιθυμίας για επιβίωση, έτσι βλέπουμε και την ενδιαφέρουσα πρόοδο. Το αρχικό στάδιο είναι ο φόβος πως κάποιος θα είναι γύρω μας κατά τη διάρκεια της πράξης αυτής και λόγω της ευπάθειας του ζώου και του ανθρώπου, ο κίνδυνος της επίθεσης. Το επόμενο στάδιο είναι να δώσουμε κάποιο είδος – θρησκευτικού - εξορθολογισμού για να δικαιολογήσουμε την επιθυμία για ιδιωτικότητα. Τότε μπαίνουμε στην ιστορία του Κήπου της Εδέμ και στο προπατορικό αμάρτημα με πολύ πιο πολύπλοκες θεωρίες κι εξηγήσεις. Παρόλο που δεν υπάρχει καμιά ηθική βλάβη στη γυμνότητα ή στη σεξουαλικότητα, είναι απαραίτητο να κρατηθούν ταμπού σε δημόσιους χώρους, ενώ ταυτόχρονα να επιτρέπονται σιωπηρά και ιδιωτικά»¹⁸ (Oboler 1980, σελ. 79).

¹⁸ Απόδοση του “The association of sex and privacy is a mechanical, animal thing. That is to say it is clearly an irrational instinct built into the race for biological reasons which civilization made irrelevant aeons ago. We must still have this

Στα τελευταία δύο κεφάλαια μιλήσαμε για την θρησκεία, συγκεκριμένα για το χριστιανικό καθολικό δόγμα και προερχόμενη εξουσία το Βατικανό με επικεφαλής τον έκαστο Πάπα, την σχέση που είχε με την επιβολή λογοκρισίας καθώς και τις αιτίες για την άσκηση αυτής της πρακτικής. Όπως είδαμε, η λογοκρισία, χρησιμοποιήθηκε κυρίως για σκοπούς που εξυπηρετούσαν την Καθολική Εκκλησία και την βοηθούσαν στην καλύτερη διαχείριση. Μέσω της δημιουργίας διάφορων Ευρετηρίων, σε περιοχές διοικούμενες από την ίδια, επέβαλλε την απαγόρευση των έργων που αναφέρονταν μέσα σε αυτά, οι παραβάτες αντιμετώπιζαν, ανάλογη με το αδίκημα τους, ποινή. Επίσης μία από τις λειτουργίες της Ιεράς Εξέτασης έλεγχε εάν η βιβλιοπαραγωγή συμφωνούσε κι ακολουθούσε τους κανόνες. Αυτοί ήταν οι τρόποι με τους οποίους η Καθολική Εκκλησία προσπαθούσε να διοικήσει καλύτερα και να ασκήσει την εξουσία της.

Μπορεί η εφεύρεση της τυπογραφικής τέχνης να άλλαξε την τεχνολογία δίνοντάς της ώθηση, αλλά οι ραγδαίες αλλαγές που ακολούθησαν μετά από αυτό εξέπληξαν αρνητικά τα μέλη του κλήρου κι αποφασίστηκε πως έπρεπε να ληφθούν μέτρα ώστε να μην διαχέεται ανεξέλεγκτα πληροφορία που δεν τους έβρισκε σύμφωνους. Με την σειρά της η Καθολική Εκκλησία, επίσης επηρέασε την δράση της τυπογραφίας καθώς οι απαγορεύσεις και οι συνεχείς εξετάσεις των εκδιδόμενων κειμένων προκαλούσαν στα εργαστήρια τυπογραφίας έναν ρυθμό σχεδόν στατικό, με αποτέλεσμα να αργοπορούν (Μάνεση 1998 ,σελ. 23). Όσο περνούσαν τα χρόνια τόσο περισσότερο μεγάλωναν οι απαιτήσεις. Βέβαια η λογοκρισία μπορεί να ξεκίνησε από την Καθολική Εκκλησία με εντολή του Πάπα Πίου Δ΄ αλλά τελειώνει επίσης με απόφαση Πάπα, του Παύλου ΣΤ΄, ο οποίος αναγνωρίζει πως η υποχρεωτική αυτή απαγόρευση καταπατά θεμελιώδη δικαιώματα των πιστών, δείχνει κατανόηση ως προς την ειρωνεία που μπορεί να ενέχει η πρακτική της λογοκρισίας από έναν θεσμό όπως είναι η θρησκεία. Μέσα από αυτό το παράδειγμα γίνεται δυνατό το να διαπιστώσουμε πως γίνονται αλλαγές και ίσως –καμιά φορά και- βελτιώσεις κατά την εξέλιξη της ιστορίας.

instinct, even though the dangers no longer exist. Modesty is a result of a very primitive desire for survival. So we see and interesting progress. We start off by being afraid of anyone's being around during the act of love, because of the vulnerability of the animal -even the human- to attack. Then the next thing is to give some kind of a rationalization - whether religious or 'magical'- to justify the desire for privacy. Then we get into the story of the Garden of Eden and original sin and much more complicated theories and explanations. Although there is no normal harm in nakedness or sexuality, it is necessary to keep them taboo in public while tacitly allowing them in semi-public and private.”

Κεφάλαιο 3: Μουσουλμανικός κόσμος και λογοκρισία: η υπόθεση του Salman Rushdie.

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφέρουμε την περίπτωση των φανατικών εξτρεμιστών μωαμεθανών και πώς αυτοί αντιμετωπίζουν τις περιπτώσεις όπου θίγονται ζητήματα θρησκευτικής φύσεως. Τα φανατικά μουσουλμανικά κράτη όπως αυτά του Ιράν, του Ιράκ, της Τουρκίας και της Ινδίας, απαγορεύουν αυστηρώς κάθε βιβλίο ή άλλο έντυπο που αναφέρει ή προάγει τον δυτικό πολιτισμό καθώς και τις περιπτώσεις όπου γίνεται ύβρις προς τον ισλαμισμό. Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, οι οποίες αναφέρονταν σε πεπερασμένα γεγονότα, οι απαγορεύσεις βιβλίων στα ισλαμικά κράτη συμβαίνουν και στη σύγχρονη εποχή με την ίδια ένταση.

Αυτές οι κοινωνίες σήμερα χαρακτηρίζονται ως *ανελεύθερα καθεστώτα* και ως ένα από αυτά θα μπορούσε να περιγραφεί αυτό του Τουρκικού κράτους καθώς εκεί λαμβάνει χώρα δίωξη κάθε φιλοκουρδικού βιβλίου ή άλλου εντύπου που πιθανόν να βλάπτει το στρατοκρατούμενο καθεστώς (Ανδρέου 2002, σελ. 36). Στην περίπτωση της Τουρκίας βλέπουμε να υπάρχει περισσότερο πίεση από αυτό καθώς είναι ένα βαθιά πιστό μωαμεθανικό κράτος. Συγγραφείς, εκδότες και ακτιβιστές προσπαθούν να φέρουν στην επιφάνεια την καταπιεστική καθημερινότητα και να αφυπνίσουν τους συμπολίτες τους, όπως βλέπουμε στο εύστοχο παράδειγμα του συγγραφέα, Ragıp Zarakolu ο οποίος διηγείται τις ιστορίες που η κυβέρνηση αρνείται για την γενοκτονία των Αρμενίων. Ο ίδιος έχει περάσει από αρκετές δίκες κατά τις οποίες είχε βρεθεί ένοχος¹⁹. Η κούρδικη εφημερίδα, *Alternative*, έχει δεχθεί πολλές φορές παρατηρήσεις από την κυβέρνηση, η οποία συνεχώς την απειλεί με τερματισμό της λειτουργίας της, και πολλοί δημοσιογράφοι της έχουν βρει θάνατο με τρόπο που παραπέμπει σε δολιοφθορά από πλευράς του τουρκικού κράτους²⁰.

Μία από τις πιο σημαντικές υποθέσεις θρησκευτικής λογοκρισίας είναι αυτή του Salman Rushdie, με το βιβλίο του, *Σατανικοί Στίχοι*²¹, το οποίο αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα θύματος του ξεσπάσματος οργής της θρησκείας και της μανίας της να απαγορεύει και να σταματάει κάθε είδους γραπτής νύξης ύβρις προς τα θεία. Κεντρικό ερώτημα του έργου αποτελεί η μετανάστευση, η αλλαγή και η αποξένωση, ένα θέμα που διατρέχει το βιβλίο καθ' όλη τη διάρκεια του, και πώς αυτά συμβάλουν στην αναγνώριση της ταυτότητας του κάθε ανθρώπου. Επίσης οι πολιτισμικές αντιθέσεις μεταξύ των μεταναστών από την Ινδία στη Μεγάλη Βρετανία χρησιμοποιούνται για να εξερευνηθούν οι αλλαγές στα μύχια της ύπαρξης ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης (Gane, 2002,

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=USi3bxUj6Ng> (37:40)

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=USi3bxUj6Ng> (40:40)

²¹ Satanic Verses

σελ. 25). Στο βιβλίο του ο συγγραφέας μιλάει για τα θέματα αυτά, μέσα από ενδιαφέρουσες οπτικές και μεταμοντέρνες διηγήσεις, αφηγείται όνειρα και περιγράφει τα γεγονότα μέσω του είδους του μαγικού ρεαλισμού. Σε ένα από αυτά τα όνειρα, ο αναγνώστης, παρακολουθεί τον Μωάμεθ την στιγμή που του απαγγέλλονται στίχοι από τον Θεό, στίχοι, οι οποίοι έπειτα θα γίνουν μέρος του Κορανίου, του ιερού βιβλίου του Ισλάμ, μα η ιστορία του Rushdie θέτει στον ρόλο του ομιλητή τον διάβολο που προσπαθεί να ξεγελάσει τον προφήτη (Bader, 1992, σελ. 70).

Αυτός ήταν ένας από τους λόγους που δημιουργήθηκε αναστάτωση στην μουσουλμανική κοινωνία η οποία αρχικά ξεκίνησε να το αντιμετωπίζει με μια εκστρατεία απαγόρευσης κυκλοφορίας του βιβλίου στο Ιράν κι έπειτα στην Ινδία, η οποία κατέληξε σε φετβά²² που καταδίκασε τον εν λόγω συγγραφέα σε θάνατο. Ο φετβάς εφαρμόζεται μέχρι και σήμερα, παρόλο που ο Ιρανός πρόεδρος, Mohammad Khatami, δεν έχει δώσει την υποστήριξή του (Bader, 1992, σελ. 75). Η κατάσταση δεν έχει σταματήσει να εξοργίζει τους πιστούς καθώς λάμβαναν μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος που προέκυψε. Ένα χρόνο αφού εξεδόθη το βιβλίο, το 1989, πλήθος μουσουλμάνων ξεκίνησαν πυρά καίγοντας σε αυτή αντίτυπα του βιβλίου. Ο συγγραφέας ακόμα αποφεύγει συχνές εμφανίσεις δημοσίως καθώς η ζωή του κινδυνεύει, λαμβάνει μέχρι και σήμερα απειλητικά μηνύματα από πιστούς. Μεταφραστές του βιβλίου του επίσης έπεσαν θύματα της οργής των φανατικών πιστών καθώς ο Ιάπωνας, Hitoshi Igarashi απεβίωσε μετά από δολοφονική επίθεση κι ο Ιταλός, Ettore Capriolo, υπέστη σοβαρά τραύματα.

Το βιβλίο κι όλη η πορεία που είχαν τα γεγονότα αυτά, ξεκίνησαν αντιμαχίες μεταξύ του δυτικού πολιτισμού και των Μουσουλμάνων, όπου οι πρώτοι υποστήριζαν πως «κανείς δεν πρέπει να αντιμετωπίζει θάνατο ή απειλές θανάτου γι' αυτά που λέει ή γράφει», ενώ οι δεύτεροι «κανείς δεν πρέπει να προσβάλει και να δυσφημεί τους Μουσουλμάνους με το να μειώνει την τιμή του Προφήτη». Επηρεασμένοι οι μωαμεθανοί από τα θρησκευτικά στοιχεία του έργου, σχηματίζουν λανθασμένες εντυπώσεις κι αντιδράσεις γεγονός που έρχεται σε σύγκρουση με την πραγματικότητα. Οι *Σατανικοί Στίχοι* είναι βαθιά επηρεασμένοι από την δυτική νοοτροπία και κουλτούρα και δεν πρέπει να εξετάζονται ως ένα έργο ισλαμικής παράδοσης. Ο συγγραφέας, τέσσερις μήνες μετά την έκδοση του βιβλίου, δήλωσε πως τελικά είχε τα αντίθετα αποτελέσματα κι αντιδράσεις από αυτά που περίμενε να προκαλέσει καθώς ο λόγος που έγραψε το βιβλίο ήταν να καταπολεμηθούν οι προκαταλήψεις και ο φανατισμός με το να ξεκινήσει ένας διάλογος με τους Μωαμεθανούς. (Hannabuss & Allard 1994, σελ. 26-28).

²² στην ισλαμική πίστη είναι μια μη δεσμευτική αλλά αξιόπιστη νομική άποψη ή διδακτική ερμηνεία που μπορεί να δώσει ένας σείχουλισλάμης, ειδικευμένος νομικός ή μουφτής, σε θέματα που σχετίζονται με τον ισλαμικό νόμο

Ενότητα 2: Μετάφραση κι επιμέλεια: μια διαφορετική μορφή λογοκρισίας.

Εικόνα2

Μια μετάφραση πάντα θα παραβιάζει την
πηγή και θα την υιοθετεί για δικούς της σκοπούς

Marie Nedregotten Sorbo

Η παρακάτω ενότητα είναι δομημένη ως μια σειρά από μελέτες περίπτωσης, καθώς η κάθε υπόθεση είναι διαφορετική και χρήζει ειδικής μεταχείρισης κατά την ανάλυση της. Στο πρώτο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε μια διαφορετική μορφή λογοκρισίας η οποία γίνεται μέσω της μετάφρασης, απόδοσης αλλά και κάποιες φορές κι επιμέλειας των κειμένων, το πώς μπορεί μια τέτοια παρέμβαση στο λογοτεχνικό κείμενο να διαστρεβλώσει το νόημα και το περιεχόμενο του, να το αλλάξει και να το φέρει στα μέτρα του «λογοκριτή».

Κεφάλαιο 1: Η διαστρέβλωση νοήματος του λογοτεχνικού έργου αποτελεί λογοκρισία.

Η πράξη της παραλλαγής στο κείμενο αλλά και στο νόημα κατά την διαδικασία της μετάφρασης από μία γλώσσα σε μία άλλη, είναι αρκετά συχνή. Αυτό γίνεται καθώς δεν προϋποθέτει καμία γλώσσα ακριβής αντιστοίχιση σε μια άλλη, όσο κοντά κι αν είναι οι ρίζες τους. Στο κεφάλαιο αυτό όμως θα εξετάσουμε μεμονωμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες έγιναν εσκεμμένες παρεμβάσεις για απώτερους σκοπούς και κυρίως με στόχο την αποφυγή πληροφόρησης του κοινού.

Πολλά βιβλία δεν πέρασαν το στάδιο της έκδοσης από τυπογραφείο. Ως εμπόδιο συνήθως παρατηρείται η στάση των εκδοτών και η διαφωνία τους ως προς το περιεχόμενο. Πολλοί δεν ήθελαν να εξοργίσουν τις εκάστοτε αρχές ή την κοινή γνώμη, άλλοι εκτύπωναν βιβλία μόνο υπό τους όρους πως τα *ακατάλληλα* κομμάτια θα αφαιρούνταν. Αλλαγές και τροποποιήσεις γίνονταν, επίσης, σε κείμενα από τους εκδότες χωρίς την έγκριση ή την ενημέρωση των συγγραφέων, όπως στην περίπτωση του Ray Bradbury στο *Φάρενάιτ 451* όπου λέξεις όπως **hell**, **damn** και **abortion** αντικαταστάθηκαν από συνώνυμα τα οποία διέτρεχαν λιγότερο κίνδυνο να κατηγορηθούν και να προκαλέσουν εντάσεις. Ένας φίλος του συγγραφέα το επισήμανε είκοσι έξι χρόνια μετά την πρώτη έκδοση του βιβλίου, το 1979, κι έπειτα από συζητήσεις με τους εκδότες, το βιβλίο εξεδόθη το επόμενο έτος σύμφωνα με την πρωτότυπη μορφή του. Στο έργο του Ernest Hemingway, *Αποχαιρετισμός στα όπλα*, συναντάμε την ίδια περίπτωση καθώς ο εκδότης αποφάσισε να αντικαταστήσει τις υβριστικές λέξεις **shit**, **fuck** και **cocksucker** με παύλες· μερικές εκδόσεις επιμένουν να φέρουν τις παύλες μέχρι και σήμερα²³.

Η παρεμβατική αυτή συμπεριφορά όμως δεν είναι πρόσφατο γεγονός, στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα ο γιατρός και λόγιος, Thomas Bowdler, ξεκινάει την λογοκρισία του με τα έργα του William Shakespeare και γίνεται γνωστός για την έκδοση του συλλογικού έργου του, *The Family Shakespeare*²⁴, μια έκδοση που περιέχει τα έργα του μεγάλου συγγραφέα παραλλαγμένα και τροποποιημένα τόσο ώστε να ταιριάζουν με το ύφος της εποχής. Η έκδοση αυτή, αυτόνομα ανέλαβε την αλλαγή στον συλλαβισμό της σαιξπηρικής γλώσσας, αφαίρεσε κομμάτια και παρουσίασε εικοσιτέσσερα θεατρικά έργα του Shakespeare προσαρμοσμένα σε μια πιο συντηρητική εκδοχή τους· μετέτρεψε την τραγική αυτοκτονία της Οφελίας στο *Άμλετ* σε συμπτωματικό πνιγμό και

²³ Όλες οι παραπάνω πληροφορίες αντλήθηκαν από την παρακάτω πηγή: <http://airshipdaily.com/blog/1120201310-historic-instances-of-literary-censorship> [Τελ. ημ. προσβ. 21/2/20]

²⁴ *Ο Οικογενειακός Σαίξπηρ*

αφαίρεσε κάθε αναφορά στον χαρακτήρα της ιερόδουλης Doll Tearsheet από το κείμενο του θεατρικού έργου, *Ερρίκος Δ'*²⁵.

Σύμφωνα με την Jessica Tabak, η πρώτη έκδοση επιμελήθηκε από την αδερφή του, Henrietta Maria Bowdler, αλλά εξεδόθη με το όνομα του Thomas, διότι την εποχή εκείνη μια γυναίκα δεν μπορούσε δημοσίως να παραδεχτεί πως κατανοούσε το έργο του μεγάλου συγγραφέα πόσο μάλλον πως είχε την ικανότητα να το επιμελείται. Κατά την δεύτερη έκδοση του έργου του, ο επιμελητής, συμπεριέλαβε τριάντα έξι θεατρικά μαζί με μια μικρή εισαγωγή να προηγείται κάθε κεφαλαίου δικαιολογώντας κι εξηγώντας τους λόγους για τους οποίους αποφάσισε να προχωρήσει στις αλλαγές αυτές. Έως και το 1850 είχαν τυπωθεί έντεκα εκδόσεις του έργου²⁶. Ακόμη κι αν το *The Family Shakespeare* αποτελεί ένα παράδειγμα λογοτεχνικής λογοκρισίας, αφού διαμορφώνει και τροποποιεί το κείμενο, έδωσε την ευκαιρία να μπορεί να διδαχθεί σε παιδιά. Ο Bowdler εκτός από αυτό του το έργο έχει αφήσει στίγμα στην ιστορία της λογοκρισίας καθώς το επίθετο του χρησιμοποιείται για να περιγράψει την πράξη εκείνη της απαγόρευσης και καταστροφής του πνευματικού δημιουργήματος με την λέξη *bowdlerizing*, που θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως *περικοπή*.

Το 1990 σε ένα σχολείο στην Καλιφόρνια των Ηνωμένων Πολιτειών, το υπαλληλικό προσωπικό αποφασίζει να διαμορφώσει το περιεχόμενο του παραμυθιού της *Κοκκινοσκουφίτσας* των αδερφών Grimm. Καθώς η μικρή πρωταγωνίστρια περνάει το δάσος για να προσφέρει στην γιαγιά της τρόφιμα, περιγράφεται πως μέσα στο καλάθι της βρίσκεται κι ένα μπουκάλι κρασί, το κομμάτι αυτό αποφασίστηκε πως θα έπρεπε να διαγραφεί και να μην διαδίδεται καθώς ερχόταν σε αντίθεση με τον νόμο που προέβλεπε πως «απαγορεύεται η περιγραφή κατάχρησης ουσιών». Αυτό φαίνεται κάπως επιτόλαιο επειδή δεν αφαιρέθηκαν από το παραμύθι τα στοιχεία βίας όπου ο λύκος τρώει την πρωταγωνίστρια και την γιαγιά της καθώς και την σκηνή όπου ο ξυλοκόπος σκοτώνει τον λύκο και τον τεμαχίζει. Στο παιδικό βιβλίο, *In the Night Kitchen* του Maurice Sendak, αναπαρίσταται στις εικονογραφίες ο μικρός πρωταγωνιστής χωρίς ενδυμασία καθώς την χάνει στο ταξίδι του όσο αιωρείται πάνω από την πόλη. Γεγονός που ξέσπασε μεγάλο θυμό και έκπληξη σε αρκετούς γονείς και κηδεμόνες που έσπευσαν να στείλουν αιτήματα απομάκρυνσης των αντιτύπων του βιβλίου από τα επιμορφωτικά ιδρύματα και τις υπηρεσίες. Πολλές βιβλιοθήκες ενέδωσαν στην πίεση, άλλες κράτησαν αντίτυπα ζωγραφίζοντας πάνες γύρω από τα σημεία τα οποία προκάλεσαν τόση ένταση στους ενήλικους αναγνώστες²⁷.

²⁵ <http://airshipdaily.com/blog/1120201310-historic-instances-of-literary-censorship> [Τελ. ημ. προσβ. 21/2/20]

²⁶ <https://www.indexoncensorship.org/2016/06/censure-wisdom-bowdlerized-shakespeare-nineteenth-century/> [Τελ. ημ. προσβ. 21/2/20]

²⁷ <http://airshipdaily.com/blog/1120201310-historic-instances-of-literary-censorship>

Κεφάλαιο 2: Jane Austen αλά νορβηγικά.

Το κατάλληλο παράδειγμα για να περιγράψουμε αυτή την μορφή της λογοκρισίας, δηλαδή μέσω μεταφράσεων και επιμελειών των λογοτεχνικών κειμένων σε άλλη γλώσσα, είναι αυτές των οποίων θύμα αποτελούν τα έργα της Αγγλίδας συγγραφέα, Jane Austen. Τα κείμενα της μπορεί να μην απαγορεύτηκαν ολοκληρωτικά από πολλές χώρες, δέχτηκαν όμως, τροποποιήσεις και παραλλαγές κατά την απόδοση τους. Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί η περίπτωση της απόδοσης στην νορβηγική γλώσσα. Οι πρώτες μεταφράσεις των κειμένων της στη γαλλική, συνήθως περιείχαν το ένα τρίτο του αρχικού έργου, παρατηρούμε δηλαδή πολλές περικοπές με αποτέλεσμα μια συνοπτική εκδοχή του. Πολλοί μεταφραστές αποφάσισαν μεμονωμένα να προχωρήσουν στην δική τους μορφή λογοκρισίας, όπου και όποτε αυτοί θεωρούσαν πως το περιεχόμενο ήταν ανεπιθύμητο ή ακατάλληλο για τον προοριζόμενο αναγνώστη. Παρακάτω βλέπουμε τα παραδείγματα που μας αναφέρει η συγγραφέας του βιβλίου *Jane Austen speaks Norwegian*, Marie Nedregotten Sørbo, στο ενδέκατο κεφάλαιο το οποίο επικεντρώνεται σε αυτή την μορφή λογοκρισίας που αναλύεται στην τρίτη ενότητα.

Ο μεταφραστής του βιβλίου *Περηφάνια και Προκατάληψη* στη νορβηγική γλώσσα (1930), Alf Harbitz, επεμβαίνει στα κομμάτια που θεωρεί πως δεν ακολουθούν τις δικές του αντιλήψεις και ηθικούς κανόνες καθώς δεν θεωρεί τον εαυτό του μόνο ως μεταφραστή του κειμένου στην μητρική του γλώσσα αλλά και ως επιμελητή (Sørbo, 2018 σ. 39). Το μυθιστόρημα είναι παλιό και ο ρυθμός της αφήγησης μπορεί να ξενίζει κάπως τον αναγνώστη του εικοστού αιώνα, έτσι ο μεταφραστής ανέλαβε να τον επιταχύνει μέσω των περικοπών. Όταν ένας μεταφραστής ξεκινάει να παραλείπει κομμάτια από το πρωτότυπο, είναι πολύ δύσκολο μετά να μπορέσει να συγκρατήσει το νόημα όπως προέρχεται από την πηγή. Η *συντομευμένη* εκδοχή του βιβλίου που εκδίδεται στη Νορβηγία το 1930, επιτυγχάνει την αποφυγή αναφοράς παρατηρήσεων που σηματοδοτούν και αποτελούν δηλώσεις μιας επαναστατικής γυναίκας, καθώς και λέξεων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να προσβάλλουν με οποιονδήποτε τρόπο το ανδρικό φύλο, πολλές φορές αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χάνονται βασικά στοιχεία τα οποία αποδίδουν στους χαρακτήρες ζωντάνια και αληθοφανή χαρακτηριστικά για την προσωπικότητά τους, στοιχεία επίσης όπως το χιούμορ και η ειρωνεία που χρησιμοποιεί η συγγραφέας, τα οποία σε κάθε περίπτωση θα ήταν δύσκολο να διατηρηθούν κατά την διαδικασία της μετάφρασης.

Δεκαεπτά χρόνια μετά τον Harbitz γίνεται μια ακόμα μετάφραση του βιβλίου *Περηφάνια και Προκατάληψη* στα νορβηγικά από την Lalli Knutsen, η οποία επίσης παρατηρείται πως έχει

συντομεύσει το αρχικό κείμενο, αν και όχι τόσο μεθοδικά. Οι παραλείψεις που γίνονται στο μεταφρασμένο κείμενο της δεν οφείλονται σε κάποια λογική απόκλιση αλλά σε τυχαίες επιλογές. Ως παράδειγμα μπορούμε να πάρουμε την απόδοση μιας ολόκληρης σκηνής, κατά την οποία ο χαρακτήρας, Darcy αποφασίζει πως θα ήταν σωστό να αποφύγει την πρωταγωνίστρια Elizabeth. Η Knutsen, κρατάει μόνο το κομμάτι που εκφράζεται η απόφαση του, αλλά οι ειρωνικές περιγραφές των σχεδίων του παραλείπονται εντελώς. Καταλήγουμε στην υποψία πως η Knutsen, δυσκολεύεται να μεταφράσει αυτά τα κομμάτια κι έτσι επιλέγει να μη τα συμπεριλάβει καθόλου ούτως ώστε να υπάρχει μια διέξοδος για την ίδια.

Η έκδοση του 1930, με την μετάφραση του Habritz, θα είναι η περίπτωση που θα εξεταστεί παρακάτω μέσω ορισμένων παραδειγμάτων. Ο μεταφραστής, στο εισαγωγικό του σημείωμα μιλάει για τους στόχους του και για το αναγνωστικό κοινό του το οποίο αποτελείται από νεαρές γυναίκες, αλλά μιλάει για την παραδοσιακή γυναίκα όπως γίνεται αντιληπτή από έναν άνδρα παρόμοιου ήθους, ως ένα αντικείμενο αγάπης, όχι ως υποκείμενο. Παρατηρείται συνεχής μείωση των συναισθημάτων των πρωταγωνιστών κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα την μετατόπιση του θέματος που έχει το αρχικό μυθιστόρημα.

Στο αγγλικό κείμενο, μέσα στα λεγόμενα και στην κριτική της προς την πρωταγωνίστρια του βιβλίου, Elizabeth, η Miss Bingley την περιγράφει ως “an abominable sort of conceited independence”²⁸, μια πρόταση που ο μεταφραστής Alf Harbritz, δεν μεταφράζει καθώς αποφεύγει να αναδείξει όποιο κομμάτι του βιβλίου υποστηρίζει την γυναικεία ανεξαρτησία, τα συναισθήματα και τις απόψεις της ως προς το άλλο φύλο, που αποτελούν βέβαια και το κύριο κομμάτι του βιβλίου. Οι περιστασιακές επιθέσεις της πρωταγωνίστριας προς τους αρσενικούς χαρακτήρες αφαιρούνται επίσης.

Το αποτέλεσμα του κειμένου του Harbitz φαίνεται κάπως αστείο με όλες τις αλλαγές που έχει δεχτεί. Η Elizabeth της νορβηγικής έκδοσης ποτέ δεν μιλάει ειρωνικά για τους άνδρες, ούτε χρησιμοποιεί άσχημο λεξιλόγιο στις αναφορές της προς αυτούς, οπότε όταν κομμάτια του κειμένου όπως «What are men to rocks and mountains» και η αποδοχή της προς την δύναμη τους αποτελεί άτοπη δήλωση καθώς δεν διαφωνούσε με την παραπάνω αντίληψη σε προηγούμενες εκφράσεις της.

Ακολουθείται ένα συντηρητικό, παλιό μοτίβο σε όλη την απόδοση του βιβλίου, πως τα συναισθήματα αγάπης κι επιθυμίας μιας γυναίκας προς έναν άνδρα γεννιούνται εφόσον αυτός ο άνδρας τα έχει εκφράσει πρώτος ή ο ίδιος είναι αυτός που τα έχει νιώσει πρώτος. Οι σκηνές και οι

²⁸ «ένα αποτρόπαιο είδος ανεξαρτησίας»

περιγραφές της Elizabeth όπου δείχνουν την σταδιακή ένδειξη του έρωτα της προς τον Darcy παραλείπονται, οι σκηνές που περιγράφουν τις νύχτες όπου η πρωταγωνίστρια δυσκολεύεται να κοιμηθεί ή έχει ύπνο ανήσυχο με την σκέψη της στον Darcy, η αγωνία και η χαρά που νιώθει όταν της κάνει πρόταση, όλα αυτά παραλείπονται. Συμπεραίνουμε πως ένα από τα βασικά στοιχεία της μετάφρασης του Harbitz είναι η μείωση και καμιά φορά και η παράλειψη των συναισθημάτων της πρωταγωνίστριας.

Ο μεταφραστής σε αρκετά κεφάλαια έχει αποφασίσει πως οι τελευταίες παράγραφοι, ίσως και να περιττεύουν κι έτσι δεν αποδίδονται στα νορβηγικά. Με αυτή την κίνηση αποφεύγει να μεταφέρει τα πολύ σημαντικά εκείνα κομμάτια όπου η Austen με την αυστηρή της παρατηρητικότητα και με τον χιουμοριστικό τρόπο περιγραφής διηγείται τις αδυναμίες των ανθρώπων κι επιχειρεί να κάνει μια κριτική της εύπορης κοινωνικής τάξης²⁹.

Κατά το κεφάλαιο του βιβλίου όπου λαμβάνει χώρα η πρόταση του Darcy προς την Elizabeth, η ίδια προσπαθεί επίσης να δείξει τα συναισθήματά της, μολονότι αδύναμα, αν έπρεπε να τα χαρακτηρίσουμε με τα σημερινά δεδομένα. Έχει το κουράγιο να μην ακολουθήσει το πλήθος προς την έξοδο με αποτέλεσμα να μείνει μόνη της μαζί του. Αυτή η κίνηση λοιπόν, δεν αναφέρεται πουθενά στην νορβηγική έκδοση. Κατά αυτόν τον τρόπο, δεν γίνεται αντιληπτή ως μια πράξη υπομονής μα ως αποφασιστικότητας και θάρρους, στερώντας έτσι από την χαρακτήρα την συναισθηματική χροιά. Η έκφραση «To make her receive with gratitude and pleasure, his present assurances»³⁰ μεταφέρεται στα νορβηγικά ως «θα επιθυμούσε να τον ακούσει»³¹

²⁹ Ως πηγή χρησιμοποιήθηκαν τα κεφάλαια Cuts and Simplifications και Censorship από το βιβλίο της Marie Nedregotten Sørbo, *Jane Austen speaks Norwegian*.

³⁰ Ωστε να δεχθεί με ευγνωμοσύνη κι ευχαρίστηση τις παρούσες διαβεβαιώσεις του

³¹ “gjærne ville høre på ham” (Austen, *Elisabeth og hennes søstre*, 1930, 237).

Κεφάλαιο 3: Η απαραίτητη κι αναγκαία αλλαγή της γλώσσας του Chaucer.

Όπως είδαμε στο κομμάτι του προλόγου αυτής της ενότητας με την επιμελημένη μορφή του έργου του Shakespeare, έτσι κι εδώ έχουμε να κάνουμε με την παρέμβαση επιμελητών στο έργο του Geoffrey Chaucer, *Οι ιστορίες του Καντέρμπερν*³², το οποίο εκδόθηκε το 1476, μετά τον θάνατο του. Με το κλασικό αυτό έργο που ο συγγραφέας ξεκίνησε να γράφει τον δέκατο τέταρτο αιώνα, εκφράζεται η αφοσίωση στην ηθική ζωή. Τις ιστορίες διηγούνται είκοσι εννέα άτομα τα οποία έχουν ξεκινήσει το ταξίδι τους για το προσκύνημα στο ιερό ναό του St Thomas Becket στον Καθεδρικό του Καντέρμπερν· οι ιστορίες συχνά αντικατοπτρίζουν τη χριστιανική ηθική ή παραβιάζουν τις ηθικές αρχές (Green & Karolides 2005, σελ. 91). Η πρώτη φορά που έγινε έκδοση του ανανεωμένου κειμένου ήταν από τους John Dryden και Alexander Pope, επιθυμώντας να το αποδώσουν στα, σύγχρονα τους, αγγλικά ώστε να γίνεται κατανοητό από τους αναγνώστες. Πήραν απόφαση να το αλλάξουν, ενώ ήξεραν πόσο μπορεί να απέχει από το πρωτότυπο, καθώς θεώρησαν πως ήταν προτιμότερο από το να χαθεί ένα τέτοιο κείμενο ολοκληρωτικά (Sydrenko 2019, σελ. 205).

Κατά την διάρκεια του δεκάτου ογδόου και δεκάτου ενάτου αιώνα το έργο, χαρακτηρίστηκε ως άσεμνο, χυδαίο και ακατάλληλο για τον μέσο αναγνώστη και γι' αυτό τον λόγο έπρεπε να δεχτεί μετατροπές και να ταιριάζει με την εικόνα της εποχής. Οι συντομεύσεις και η διαμόρφωση της γλώσσας ώστε να είναι πρέπουσα καθώς και η παραλλαγή διάφορων χωρίων έχει ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική διαστρέβλωση των κειμένων όπως είναι *Η Ιστορία του Μυλωνά* καθώς και την ανημποριά των σύγχρονων προς την κατανόηση του, πόσο μάλλον στην εκτίμηση του λογοτεχνικού επιτεύγματος του συγγραφέως. Ο Chaucer καταφέρνει στο κείμενο του, την περιγραφή του πνεύματος και της νοοτροπίας της εποχής του, στοιχεία τα οποία εκπροσωπούνται μέσω των χαρακτήρων. Το βιβλίο έχει καταφέρει να επιβιώσει μετά από αρκετές λογοκρισίες και συντομεύσεις καθώς οι εκάστοτε λογοκριτές προσπαθούσαν να προστατεύσουν τους σύγχρονούς τους από την *χυδαιότητα* του Chaucer (Sydrenko 2019, σελ. 202).

Η μεσαιωνική νοοτροπία δεν ήταν τόσο συντηρητική όταν επρόκειτο για θέματα που αφορούσαν το ανθρώπινο σώμα και τις λειτουργίες του. Ο Geoffrey R. Stone υποστηρίζει ότι «Στα αγγλικά δεν υπήρχε καν λέξη που να χαρακτηρίζει την ανάρμοστη σεξουαλική έκφραση,

³² Οι ορθές μεταφράσεις των κεφαλαίων έγιναν με βάση το βιβλίο *Οι ιστορίες του Καντέρμπερν* (2014) από τις εκδόσεις ΜΕΛΑΝΙ

εμφανίστηκε μετά τον δέκατο έκτο αιώνα, και ακόμα και τότε η λέξη *bawdy*³³ δεν είχε αρνητική σημασία. Αυτή η αδιαφορία για την περιγραφή της σεξουαλικής έκφρασης αντανακλάται από τα σύγχρονα πρότυπα και απόψεις»³⁴ (Stone 2007, σελ. 717).

Από τον δέκατο έβδομο κιόλας αιώνα, υπήρχε ανάγκη μετατροπής της γλώσσας κειμένου, καθώς ο τρόπος γραφής που χρησιμοποιούσε ο Chaucer κατά τον δέκατο πέμπτο αιώνα, ήταν πιο δυσνόητος κι από τα λατινικά και ο μέσος αναγνώστης δεν θα κατάφερνε να τον κατανοήσει· αυτό το γεγονός καθιστά την πρώτη επέμβαση στο κείμενο. Έκτοτε, ακαδημαϊκοί αλλά και λαϊκοί άνθρωποι σπεύδουν να εκσυγχρονίσουν το κείμενο είτε με το να διηγούνται ξανά τα παραμύθια διαφοροποιώντας την γλώσσα, είτε με το να προσπαθούν να το φέρουν στα μέτρα της εποχής για να γίνει κατανοητό από τον αναγνώστη, είτε με το να αφαιρούν ιστορίες ολόκληρες από τις εκδόσεις τους. Κατά την διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα, αυτοί που ανέλαβαν την μεταχείριση του έργου ήταν ακαδημαϊκοί, όπως ο W.W. Skeat και ο Bruce K. Herbruck, οι οποίοι ενδιαφέρονταν περισσότερο για την ακαδημαϊκή του ανάλυση και την μορφή της γλώσσας και των στοιχείων, παρά για την διάδοση του σε κοινό αναγνωστών. Η άποψη του Herbruck, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς εξηγούσε με τα κείμενα και την ανάλυση τους πως, ο Chaucer οφείλει την δημοτικότητα του μόνο στην αρχαιότητα του, υπό οποιαδήποτε άλλη οπτική είναι απλά αισχρολογία (Herbruck 1948, 21).

Οι πιο συχνές ιστορίες που δέχτηκαν λογοκρισία λόγω του άσεμνου και χυδαίου περιεχομένου τους είναι *Η ιστορία της κυράς του Μπαθ*, καθώς περιγράφει την σκηνή βιασμού μιας γυναίκας από έναν ιππότη, ο οποίος ενώ περνάει από δίκη, μετά από την παρέμβαση της συζύγου του βασιλιά Αρθούρου, αφήνεται ελεύθερος. Η βασίλισσα τού έθεσε έναν όρο, πως αν απαντούσε ορθά στην ερώτηση «Ποια είναι η μεγαλύτερη επιθυμία μιας γυναίκας;» θα του δινόταν άφεση αμαρτιών. Ο ιππότης απαντάει, «Η μεγαλύτερη επιθυμία μιας γυναίκας είναι να έχει απόλυτη κυριαρχία στον σύζυγο αλλά και στους εραστές της», κατ' αυτόν τον τρόπο η βασίλισσα θεώρησε πως είχε καταλάβει τον *τρόπο λειτουργίας* μιας γυναίκας. Η δεύτερη πιο συχνή ιστορία που δεν συμπεριλαμβανόταν στις εκδόσεις είναι και *Η ιστορία του Μυλωνά* αφού η κεντρική του θεματική είναι η υπόθεση μιας μοιχείας. Η χρήση της λέξης **arse**, που εκτελούσε κωμικούς σκοπούς, και η περιγραφή σεξουαλικών πράξεων φαίνεται να είναι οι αφορμές απαγόρευσής της (Green & Karolides 2005, σελ. 91). Το 1908 εκδίδεται μια συνοπτική έκδοση του έργου με δεκαεπτά από τις είκοσι τέσσερις συνολικά ιστορίες και με πολλές λέξεις να λείπουν από το αρχικό κείμενο. Οι λέξεις

³³ Ανήθικος/αισχρός

³⁴ Απόδοση του “English did not even have a word for inappropriate sexual expression until the sixteenth century, and even then the word – bawdy – did not have a negative connotation. ... This indifference to sexually explicit expression reflected contemporary standards of taste”

αναφέρονταν και περιέγραφαν κυρίως την ανατομία του ανθρώπινου σώματος, όρκους που έδιναν οι χαρακτήρες όπως και υβριστική γλώσσα που χρησιμοποιούνταν³⁵.

Οι ιστορίες του Καντέρμπερυ αποτελούν ένα παρεξηγημένο έργο, αφού οι άνθρωποι που το μεταχειρίστηκαν και ήταν αρμόδιοι για την διάδοση του δεν μπορούσαν να καταλάβουν την πραγματική λογοτεχνική του αξία. Η διήγηση και περιγραφή λεπτών θεμάτων έδωσε ώθηση στους λογοκριτές κι επιμελητές του που δεν κατάφεραν να καταλάβουν την καινοτόμο προσέγγισή του συγγραφέα, ο οποίος με πολλαπλούς τρόπους φτιάχνει τους χαρακτήρες του και τους καθιστά τόσο ρεαλιστικά αντιπροσωπευτικούς στο κοινωνικό τους πεδίο. Ο Chaucer ήταν ένας συγγραφέας πολύ μοντέρνος και προοδευτικός για την εποχή του και δεν έγινε ποτέ πλήρως κατανοητός ούτε εκτιμήθηκε ακόμα και από μεγάλους ποιητές όπως ο Byron ο οποίος εν ζωή τον υπερασπιζόταν. Ακόμα και στις περιόδους του Διαφωτισμού και του Ρομαντισμού, οι λόγιοι της εποχής δεν επιχείρησαν να ερμηνεύσουν ή και να ασχοληθούν με το έργο του από φόβο μήπως αγγίζουν την σκοτεινή εποχή του αγγλικού Μεσαίωνα (Sydrenko 2019, σελ. 218-219).

³⁵ <https://world.edu/banned-books-awareness-canterbury-tales/> [Τελ. ημ. προσβ. 22/2/20]

Κεφάλαιο 4: Το έργο του Berthold Brecht στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της στρατιωτικής ελληνικής δικτατορίας.

Στο παράδειγμα των έργων του Brecht, θα δούμε μια διαφορετική πτυχή σχετικά με την μετάφραση και τον τρόπο που οι εκδότες και οι μεταφραστές, κάτω από το δικτατορικό καθεστώς της Ελλάδας, πέτυχαν το φαινομενικά αδύνατο, της αποφυγής της επιβολής λογοκρισίας· μέσω της μετάφρασης των κειμένων, κατάφεραν να αφυπνίσουν τους συμπολίτες τους και να εκθέσουν την καταπίεση της ελληνικής χούντας. Η καταστροφή που μπορεί να προκαλέσουν συντηρητικά ολοκληρωτικά καθεστώτα είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο στην ιστορία της λογοκρισίας της λογοτεχνίας. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφέρουμε το δικτατορικό καθεστώς στην Ελλάδα κατά τα έτη 1967-1974, το οποίο προέβη και σε δημόσια καταστροφή δια πυρός αντεθνικών –όπως ονομάστηκαν- βιβλίων των συγγραφέων Διονύσιου Σολωμού, Κωστή Παλαμά, Νίκου Καζαντζάκη και ξένων κλασικών, όπως ο Fyodor Dostoyevsky, Émile Zola, Leo Tolstoy και Berthold Brecht. Η έκταση της εργασίας δεν επαρκεί, δυστυχώς για να αναφερθούμε εκτενέστερα σε σοβαρότερες και πιο μεγάλες περιπτώσεις λογοκρισίας όπως ήταν το ναζιστικό καθεστώς στην Γερμανία επί Χίτλερ ή η κατάσταση που επικρατούσε στο ανατολικό μπλοκ με τα κομμουνιστικά καθεστώτα όπου απαγόρευαν όλα τα βιβλία που είχαν αντίθετες απόψεις με τις δικές τους πολιτικές θεωρίες και οι ποινές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν βίαιες κι απάνθρωπες.

Στις 27 Απριλίου του 1967 μια ομάδα στρατιωτικών δυνάμεων υπό την ηγεσία του ταξίαρχου Στυλιανού Παττακού και των συνταγματαρχών Γεωργίου Παπαδόπουλου και Νικόλαου Μακαρέζου, κατέλαβε την εξουσία με πραξικόπημα με την αφορμή πως η διαχείριση αυτή θα ματαίωνε τα σχέδια των κομμουνιστών που ήταν έτοιμοι να καταβάλουν οι ίδιοι την εξουσία. Ο στρατιωτικός νόμος εισήχθη κατευθείαν καθώς και η περικοπή όλων των ελευθεριών. Το συντηρητικό αυτό καθεστώς επέβαλλε την λογοκρισία των έργων πριν την έκδοσή τους, αυτό συμπεριέλαβε βιβλία, ταινίες, τραγούδια αλλά και τέχνη. Η λογοκρισία άλλαξε ριζικά την μορφή των έργων τέχνης, τα οποία αναφέρονταν στην επίδραση που είχε ο στρατός και ο φασισμός, στις επαναστάσεις, κομμουνιστικές ιδέες καθώς και στην πορνογραφία αλλά και στην ομοφυλοφιλία.

Εκείνη την εποχή ο αγώνας ήταν σκληρός και η απόφαση της αφύπνισης των Ελλήνων δεν διεξάγονταν από όλους τους φορείς και τις οργανώσεις που είχαν την δύναμη επιρροής, εξαιτίας του φόβου που προκαλούσε το σύστημα με τους νόμους και τις απαγορεύσεις που επέβαλλε. Εμείς θα ασχοληθούμε με την δράση των εκδοτικών οίκων και των ανθρώπων πίσω από τα ονόματα τους. Το σύνηθες φυσικά δεν ήταν η αντίσταση στο καθεστώς αλλά η υπακοή. Οι περισσότεροι εκδοτικοί

οίκοι αλλά και ο τύπος ακολουθούσαν τον νόμο. Όσον αφορά τους υπόλοιπους που κατά καιρούς άρπαζαν την ευκαιρία να παραστρατήσουν, υπήρξαν μερικοί, με δυστυχώς λιγότερη επιτυχία, όπως ο *Κέδρος*, του οποίου ο διευθυντής υπέστη φυλάκιση αλλά και συνεχείς κατασχέσεις των εκδοθέντων τίτλων του. Άλλοι, όπως ο *Στοχαστής* και ο *Κάλβος*, πρωτοπόροι στην ενεργή αντίσταση κατά του καθεστώτος, ιδρύθηκαν γι' αυτόν ακριβώς τον σκοπό, ώστε να υπάρχει μια πολιτική και πολιτιστική επικοινωνία μεταξύ αναγνωστών (Ασημακόπουλος 2005, σελ. 97). Το πρώτο κύμα αντίστασης των ελληνικών εκδοτικών οίκων έγινε με μεταφράσεις κειμένων ξένων λογοτεχνών τους πρώτους μήνες του 1969, με προοδευτικό αντιδικτατορικό πρόγραμμα, (Roland Barthes, Herbert Marcuse, Berthold Brecht) κι έπειτα στην επανέκδοση κειμένων από Έλληνες συγγραφείς (Κοραής, Ρήγας, Γληνός)³⁶.

Επίσημη απαγόρευση βιβλίων έγινε με την έκδοση ενός καταλόγου από την κυβέρνηση το 1969 ο οποίος περιείχε 760 τίτλους, κατάλογος που απαγόρευε τα έργα αυτά να βρίσκονται σε κοινή θέα, να πωλούνται ή ακόμα και να συζητούνται μεταξύ των πολιτών (Ασημακόπουλος 2005, σελ. 93). Η λογοκρισία των έργων ήταν τόσο έντονη που εκτός από την απαγόρευση κυκλοφορίας βιβλίων Ελλήνων και ξένων συγγραφέων απαγορεύτηκαν ακόμα και βιβλία εκμάθησης της ρωσικής γλώσσας, με άλλα λόγια, οτιδήποτε μπορούσε να φέρει το κοινό πιο κοντά σε κομμουνιστικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις³⁷. Ο κατάλογος κυκλοφορούσε σίγουρα μέχρι το τέλος της δικτατορίας, αφού γίνεται αναφορά των μεταφράσεων των έργων του Brecht από τον *Στοχαστή*, για απαγόρευση τους ανάμεσα σε άλλους τίτλους από τον Οκτώβριο του 1971 έως και τον Ιανουάριο του 1974.

Το έργο *Πολιτικά Κείμενα*, από τις εκδόσεις *Στοχαστής* μεταφράστηκε από τον Διονύση Δεβάρη, φοιτητή ακόμα της Νομικής σχολής Αθηνών και θερμό υποστηρικτή της αριστεράς, ο οποίος συνήθως υπέγραφε με το ψευδώνυμο, Γιώργος Βεργωτής, για λόγους κάλυψης από το καθεστώς. Πρόκειται για ένα βιβλίο που περιείχε συλλογή πολιτικών έργων του Brecht από *Aufsätze über den faschismus 1933-1939*³⁸ και *Kunst und Politik*³⁹, η μετάφραση κι επιμέλεια των οποίων δεν είχε προσθήκες αλλά ούτε και παραλείψεις στο περιεχόμενο. Η επιλογή της έκδοσης του Brecht έγινε αφενός για την θεματική τους και την στενή σχέση μεταξύ της σύγκρισης που γίνεται μεταξύ του Ναζιστικού καθεστώτος και της ακροδεξιάς χούντας της Ελλάδας κι αφετέρου για την περιγραφή και προσφώνηση σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων (Ασημακόπουλος 2005, σελ. 98).

³⁶ <https://www.kathimerini.gr/975031/gallery/epikairothta/ellada/dianooymenoi-kai-diktatoria> [Τελ. ημ. προσβ. 19/2/20]

³⁷ <https://www.kathimerini.gr/975031/gallery/epikairothta/ellada/dianooymenoi-kai-diktatoria> [Τελ. ημ. προσβ. 19/2/20]

³⁸ Δοκίμια για τον φασισμό 1933-1939

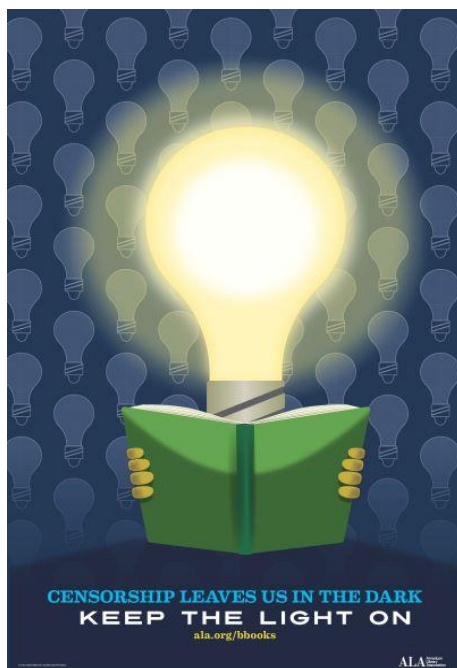
³⁹ Τέχνη και πολιτική

Μια διαφοροποίηση από το γερμανικό κείμενο αποτελούν οι επιλογές του εκδότη για την επισήμανση των σημαντικών φράσεων του κειμένου. Όπου ο γερμανός εκδότης χρησιμοποιούσε πλάγια γραμματοσειρά, ο Στοχαστής χρησιμοποίησε γράμματα τα οποία είχαν μεγαλύτερο κενό μεταξύ τους ώστε να τονίσει όλους εκείνους τους βαρυσήμαντους ιδεολογικούς κόμβους (Ασημακόπουλος 2005, σελ. 99). Μια ακόμα αυτόνομη επιλογή που λήφθηκε ήταν η διαμόρφωση του γραπτού λόγου ούτως ώστε να θυμίζει τη χρήση της ομιλούμενης γλώσσας, π.χ. *τ' άκουγαν, το 'χουν, θα 'θελα*, δημιουργώντας καθ' αυτό τον τρόπο μία αίσθηση αμεσότητας. Αυτή η αίσθηση της ομιλούσας γλώσσας μπορεί να παρατηρηθεί και από την επιλογή παραλλαγής ορισμένων λέξεων, όπως *πραχτικό* αντί για *πρακτικό*, *διχτατορίες* αντί για *δικτατορίες*, σπεύδοντας ξανά στην επίτευξη της αμεσότητας στην επικοινωνία με τον αναγνώστη (Ασημακόπουλος 2005, σελ.99-102).

Σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες περιπτώσεις που εξετάστηκαν, παρατηρούμε πως τα μεταφρασμένα κείμενα του Brecht, χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο αντιμετώπισης της λογοκρισίας κι όχι ως μέσο επιβολής και απαγόρευσης. Σε μια περίοδο με καταπιεσμένη την πνευματική καλλιέργεια και με αυστηρή λογοκρισία, οι άνθρωποι που πάλεψαν για την πνευματική ελευθερία χρησιμοποίησαν ξένα κείμενα ώστε να κατανοηθεί η κατάσταση της ενδοχώρας.

Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο κατανοούμε πως, ένα μεταφρασμένο κείμενο, θα είναι, αναπόφευκτα, διαφορετικό από το πρωτότυπο, αυτό έχει να κάνει με την αδυναμία επίτευξης της αντιστοίχισης μεταξύ των δύο γλωσσών, της πρωταρχικής και της μεταφρασμένης, αλλά και με το γεγονός ότι μια μετάφραση χρησιμοποιείται διαφορετικά ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Αυτό που συμβαίνει στη μετάφραση, είναι ότι ένα κείμενο αναδιαμορφώνεται σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κουλτούρας στην οποία απευθύνεται και υπάρχουν περιπτώσεις όπου αυτή η αναδιάταξη κρύβει ή διαστρεβλώνει τις αξίες του αρχικού κειμένου ούτως ώστε να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες της πρώτης. (Bassnett, χ.χ, σελ. 86)

Ενότητα 3: Απαγορεύσεις βιβλίων στην εκπαίδευση.

Εικόνα 3

Κάθε βιβλίο που βοηθάει ένα παιδί να δημιουργήσει την
συνήθεια της ανάγνωσης, να κάνει το διάβασμα μια από τις
βαθιές και απαραίτητες ανάγκες του, είναι καλό γι' αυτό.

Maya Angelou

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλύσουμε την κατάσταση που επικρατεί στα σχολεία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής όσον αφορά το θέμα της απαγόρευσης βιβλίων από το πρόγραμμα μαθημάτων αλλά και τις σχολικές βιβλιοθήκες της χώρας. Η περίπτωση αυτή μπορεί πολύ καλά να περιγράψει την πρακτική της λογοκρισίας καθώς αποτελεί ένα βιβλιογραφικά ολοκληρωμένο θέμα. Στην χώρα για την οποία θα μιλήσουμε υπάρχει επαρκής καταγεγραμμένη πληροφορία για τα έργα τα οποία απαγορεύονται, οι λόγοι και το υπόβαθρό τους, καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος που δημιουργείται. Καθηγητές και βιβλιοθηκονόμοι προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα πιο δίκαιο περιβάλλον για τους μαθητές τους.

Εκπαιδευτικοί και βιβλιοθηκονόμοι συμφωνούν πως η απαγόρευση βιβλίων στα εκπαιδευτικά κέντρα αποτελεί μια μη επιθυμητή κατάσταση καθώς προσβάλει και θίγει τον θεσμό της ίδιας της εκπαίδευσης και λειτουργεί αποτρεπτικά στην μετάδοση γνώσης. Ο βοηθός δημοσίων σχέσεων της βιβλιοθήκης Marriott στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, Jordan Hanzon, λέει, «Για εμένα, η απαγόρευση βιβλίων είναι μια επικίνδυνη κατάσταση που μπορεί να παρεκτραπεί, καθώς εάν απαγορευτεί ένα πράγμα τότε αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ίδια πράξη για ένα ακόμα κι έπειτα για ένα άλλο και δεν θέλουμε να έχουμε ως αποτέλεσμα μια κατάσταση *Φάρενάιτ*⁴⁰ που γίνεται πραγματικότητα. Πιστεύω πως όση περισσότερη πληροφορία βρίσκεται διαθέσιμη μπορεί να οδηγήσει σε περισσότερες ιδέες, περισσότερη δημιουργικότητα κι αυτό είναι που χρειάζεται μια κοινωνία για να προχωρήσει και να εξελιχθεί»⁴¹ (The Daily Utah Chronicle 2018, σελ. 4).

Ο Philip Pullman συγγραφέας της *Τριλογίας του Κόσμου*, είπε σχετικά με την απειλή απαγόρευσης που αντιμετώπισαν τα βιβλία του, «Κανείς δεν χρειάζεται να διαβάσει αυτό το βιβλίο ή να το αγοράσει. Σε κανέναν δεν επιβάλλεται να το ανοίξει, αλλά ακόμα κι το κάνει κανείς αυτό, δεν χρειάζεται να σου αρέσει. Ακόμη κι αν το διαβάσεις και δεν σου αρέσει, δεν σε απαγορεύει κανείς από το να εκφράσεις την άποψή σου. Μπορείς να γράψεις ακόμα και σε εμένα, μπορείς να παραπονεθείς, μπορείς να γράψεις γράμμα και στον εκδότη ή και στις εφημερίδες ή και στο δικό σου βιβλίο ακόμη. Μπορείς να τα κάνεις όλα αυτά, αλλά εκεί τελειώνουν τα δικαιώματά σου. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μου απαγορεύσει να γράψω αυτό το βιβλίο ή να το εκδώσω, να το πουλήσω, να το αγοράσω ή να το διαβάσω»^{42 43}.

Αυτές οι απόψεις ενάντια στην απαγόρευση βιβλίου μπορούν να ερμηνευτούν κι ως μια ανάγκη για μια διαφορετική λύση στο πρόβλημα. Το πρόβλημα ξεκινάει από τους γονείς και

⁴⁰ Αναφορά στο δυστοπικό, φανταστικό, λογοτεχνικό βιβλίο *Φαρενάιτ* 451 όπου περιγράφεται μια κοινωνία στην οποία όλα τα βιβλία είναι απαγορευμένα από τον νόμο

⁴¹ Απόδοση του “For me, it’s a slippery slope. If we ban one thing then it just leaves more room to ban one thing and another and another and we don’t want a Fahrenheit situation on our hands. I think that the more information that is available it leads to more ideas, more creativity and I think that’s what you need to have a society keep progressing.”

⁴² Απόδοση του “Nobody has to read this book. Nobody has to pick it up. Nobody has to open it. And if you open it and read it, you don’t have to like it. And if you read it and you dislike it, you don’t have to remain silent about it. You can write to me, you can complain about it, you can write to the publisher, you can write to the papers, you can write your own book. You can do all those things, but there your rights stop. No one has the right to stop me writing this book. No one has the right to stop it being published, or sold, or bought or read.”

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=HQ3VcbAfd4w> [Τελ. ημ προσβ. 10/2/20]

κηδεμόνες καθώς και όλους τους αρμόδιους για την δομή του εκπαιδευτικού προγράμματος που αρνούνται να εκθέσουν τους νέους σε ένα πιθανώς επιβλαβές και κακοήθεις υλικό. Συνήθως, η λύση θα μπορούσε να βρεθεί στους ανθρώπους τους οποίους αφορά άμεσα το θέμα αυτό, στους μαθητές που διαβάζουν τα λογοτεχνικά βιβλία.

Το εκπαιδευτικό σύστημα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, έχει, ως κομμάτι των μαθημάτων της αγγλικής γλώσσας και λογοτεχνίας, την ανάγνωση ενός λογοτεχνικού έργου από τους μαθητές, κι έπειτα την ανάλυση και συζήτησή του με τον καθηγητή που το ανέθεσε. Παλαιότερα, η επιλογή γινόταν από τους καθηγητές και το σχετικό αρμόδιο γραφείο της κυβερνήσεως, πρόσφατα όμως αποφασίστηκε πως η τελική γνώμη θα πρέπει να λαμβάνεται συλλογικά. Μαθητές και καθηγητές αποφασίζουν από κοινού την λίστα των βιβλίων που επιθυμούν να αποτελέσει κομμάτι της διδακτικής ύλης κι έπειτα, με έγκριση της κυβερνήσεως, γίνονται και τα ανάλογα μαθήματα. Πολλά προβλήματα κι εμπόδια μπορούν να προκύψουν στο θέμα αυτό, είτε η απειλή απαγόρευσης έρχεται από το υπουργείο είτε από τους γονείς και κηδεμόνες που θεωρούν το περιεχόμενο ανάρμοστο. Σύμφωνα με την Ένωση Βιβλιοθηκών της Αμερικής, 70-80% των βιβλίων που απαγορεύονται από την διδακτέα ύλη στα σχολεία ή και στις βιβλιοθήκες, δεν ανακοινώνονται δημοσίως, με αποτέλεσμα το κοινό να μην γνωρίζει για την πράξη αυτή και να μην υπάρχει η πιθανότητα υπεράσπισής τους (Klusman 2017, σελ 1-2).

Οι λόγοι πίσω από τις απαγορεύσεις συνήθως ακολουθούν το κοινωνικό κλίμα, τα δρώμενα και τις απόψεις της κάθε εποχής. Στην δεκαετία των 1960 τα αμφιλεγόμενα βιβλία συνήθως αφορούσαν θέματα φυλετικών εντάσεων. Οι βιβλιοθηκονόμοι παρατηρούν *τάσεις*, ως προς το ποια βιβλία απαγορεύονται ανάλογα με την περίοδο. Πριν από μια δεκαετία οι περισσότερες αιτήσεις για έργα προς απόσυρση από τις σχολικές βιβλιοθήκες και τα σχολεία, ήταν τα βιβλία της σειράς *Χάρι Πότερ* καθώς οι γονείς αναγνώριζαν αρνητικές θεματικές σε αυτήν όπως, *σατανισμός*, *αντι-οικογενειακά στοιχεία* και την *αρνητική κι επαναστατική συμπεριφορά των εφήβων προς τους ενήλικους* (Klusman 2017, σελ. 2). Σήμερα, όμως, με την αυξημένη, πλέον, ευαισθητοποίηση σε θέματα ψυχολογικής και ψυχικής υγείας, βιβλία τα οποία θίγουν το θέμα των εφηβικών αποπειρών αυτοκτονίας, βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος των λογοκριτών (ALA office of Intellectual Freedom 2017, σελ. 2). Οι πιο συχνές αφορμές απαγόρευσης λογοτεχνικών έργων, σύμφωνα με την Ένωση βιβλιοθηκών της Αμερικής, είναι οι εξής:

1. υβριστική γλώσσα
2. σεξουαλικό περιεχόμενο
3. ακατάλληλο περιεχόμενο για συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα

4. βία
5. ομοφυλοφιλία
6. θρησκεία
7. σατανισμός
8. κομμουνισμός
9. γυμνότητα
10. ρατσισμός
11. οποιοδήποτε στοιχείο μπορεί να προσβάλει τον θεσμό της οικογένειας

(Long, 2006 , σελ. 74)

Οι γονείς και οι κηδεμόνες μπορούν να επηρεάσουν τις επιλογές βιβλίων προς ανάγνωση για τα παιδιά τους. Παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση που συναντάμε στις επαρχιακές βιβλιοθήκες των ΗΠΑ, όπου επικρατεί το φαινόμενο της απόκρυψης των ακατάλληλων βιβλίων πίσω από το γραφείο δανεισμού, λόγω των εντάσεων που δημιουργούσε η παραμονή τους στα ράφια. Υπήρχαν οι περιπτώσεις όπου οι γονείς κατέφθαναν στους βιβλιοθηκονόμους με παράπονα αναφερόμενα στο περιεχόμενο των βιβλίων που παρείχε η υπηρεσία. Η εμφάνιση της εικονογραφημένης νουβέλας *Manga: Sixty Years of Japanese Comics*⁴⁴, είχε ακόμα πιο αρνητικό αντίκτυπο, καθώς οι αντιδράσεις και τα παράπονα έγιναν πιο έντονα και ως αποτέλεσμα υπήρξε ένα μικρό ξέσπασμα από τους κηδεμόνες λόγω του σεξουαλικού της περιεχομένου. Οι βιβλιοθηκονόμοι αποδίδουν το ξέσπασμα αυτό στην εικονική αναπαράσταση των όσων αναφέρονται στο βιβλίο κι όχι στο περιεχόμενο καθεαυτό, καθώς βιβλία απαγορευμένα για χρόνια λόγω των *άσεμνων* στοιχείων που αναφέρονταν μέσα σε αυτά, ποτέ δεν αποτέλεσαν επίκεντρο συγκρούσεων στις σύγχρονες βιβλιοθήκες. Βιβλία, όπως στην περίπτωση που αναφέρθηκε παραπάνω, δεν απαγορεύτηκαν από την βιβλιοθήκη αυτή, απλά τοποθετήθηκαν πίσω από το γραφείο δανεισμού και υπήρχαν διαθέσιμα για τους χρήστες εφόσον υπέβαλλαν αίτηση στους υπεύθυνους. Μπορούν επίσης να το ανατρέξουν αλλά δεν μπορούν να το συναντήσουν στα ράφια (Ridder 2006, σελ 2-3). Οι βιβλιοθήκες σιγουρεύουν πως η ελευθερία στην πρόσβαση, βρίσκεται πάντα σε εφαρμογή.

Ο David Cook, διευθυντής επαρχιακής βιβλιοθήκης, παρατηρεί πως σύμφωνα με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του, υπάρχουν διαθέσιμοι τίτλοι όπως η *Λολίτα* του Vladimir Nabokov (βιβλίο το οποίο περιγράφει την ερωτική σχέση μεταξύ ενός άνδρα και μιας ανήλικης κοπέλας), διάφορες εκδόσεις του *Ο εραστής της Λαίδης Τσάτερλν* του D.H. Lawrence (το οποίο αποτελεί ένα από τα πρώτα αισθηματικά μυθιστορήματα στην αγγλική γλώσσα), αισθηματική λογοτεχνία της

⁴⁴ Μάνγκα: εξήντα χρόνια Ιαπωνικού Κόμικς

Anais Nin και του Henry Miller καθώς επίσης και *Complete Idiot's Guide to the Kama Sutra*, βιβλία τα οποία κρίθηκαν κι απαγορεύτηκαν πολλές φορές στο παρελθόν για το απρεπές τους περιεχόμενο, όμως πλέον δεν φαίνεται να αποτελούν τον ίδιο κίνδυνο στα μάτια των κηδεμόνων. Αντιθέτως, ένα βιβλίο το οποίο αποτυπώνει με εικόνες τις ερωτικές πράξεις είναι πολύ πιο πιθανόν να τραβήξει το ενδιαφέρον των παιδιών καθώς ελκύονται περισσότερο από τις εικόνες και με αυτόν τον τρόπο οι γονείς λαμβάνουν τα μέτρα τους (Ridder 2006, σελ 3-4).

Μία μεγάλη πρόκληση που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι βιβλιοθηκονόμοι είναι οι απαιτήσεις των γονέων για την απομάκρυνση του υλικού που θεωρούν οι ίδιοι ακατάλληλο για τα παιδιά τους. Κάθε χρόνο η Ένωση Βιβλιοθηκών Αμερικής, με την ετήσια δράση τους *Εβδομάδα των Απαγορευμένων Βιβλίων* (βλ. παρακάτω κεφάλαιο), συντάσσει μία λίστα με τα έργα που έχουν λάβει περισσότερες προκλήσεις ή αιτήματα προς απομάκρυνσή από την βιβλιοθήκη, κι ένα μεγάλο μέρος της λίστας αυτής αποτελείται από τα παιδικά βιβλία που απευθύνονται στις ηλικίες μεταξύ μηνών έως και δεκατεσσάρων χρόνων. Η βιβλιοθηκονόμος Pat R. Scales λόγω της ενασχόλησης κι εμπειρίας της με τους νεαρούς χρήστες συντάσσει έναν πολύ χρήσιμο οδηγό για κάθε σχολική βιβλιοθήκη υπό τον τίτλο *Books under Fire: A Hit List of Banned and Challenged Children's Books*. Αυτό το εγχειρίδιο βοηθάει κάθε βιβλιοθηκονόμο να γνωρίσει και να καταλάβει περισσότερο το υλικό και το περιεχόμενο που τίθεται υπό αμφισβήτηση. Είναι μία λύση στο πρόβλημα, εκπαιδεύει, κρατάει ενήμερους και προετοιμάζει τους επαγγελματίες ώστε να είναι ικανοί να υπερασπιστούν το υλικό και την συλλογή τους μέσα στον χώρο της βιβλιοθήκης.

Η δομή του εγχειριδίου είναι η εξής: μια σαφής περίληψη της πλοκής, μια λεπτομερής ιστορική ανασκόπηση των προκλήσεων που έχει λάβει το κάθε βιβλίο, καθώς και τους λόγους για τους οποίους έγινε αυτό, σχετικές ημερομηνίες και υπόβαθρο γύρω από την αίτηση απομάκρυνσης, βραβεία και διακρίσεις που δέχτηκε καθώς και προτάσεις για επιπλέον μελέτη σχετικά με το κάθε βιβλίο. Όλες οι εγγραφές ακολουθούνται από μια λίστα βιβλίων τα οποία δέχτηκαν πρόκληση για παρόμοιες αιτίες. Παρακάτω, στο εγχειρίδιο, παρατίθεται η ενότητα *Συζήτηση με τους Αναγνώστες*, η οποία βοηθάει στο να κατανοήσουμε την άποψη του νεανικού κοινού.

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα βρίσκεται στη σειρά βιβλίων της Barbara Park, *Junie B. Jones*, την οποία γονείς έχουν ζητήσει να απομακρυνθεί από τις βιβλιοθήκες επειδή η πρωταγωνίστρια δεν είναι κατάλληλο πρότυπο, δεν έχει σωστές κοινωνικές αξίες και περιέχει κακό συντακτικό και γραμματική. Ένας αναγνώστης, βέβαια, δηλώνει, «Σε μερικούς ενήλικες δεν αρέσει ο τρόπος που η Junie B. προφέρει και χρησιμοποιεί το συντακτικό. Όμως αυτό εξελίσσεται και αναπτύσσεται μέχρι και την στιγμή που πηγαίνει στην πρώτη τάξη!» Ερωτήματα όπως το παραπάνω δίνουν ευκαιρία στα

παιδιά να σκεφτούν εάν συμφωνούν με τους προβληματισμούς των γονιών τους κι αν αυτό εφαρμόζεται και για τα ίδια. Είναι σημαντικό να υπολογίζουμε τους νεαρούς χρήστες της βιβλιοθήκης ως άτομα ικανά, με σύνθετη και κριτική σκέψη κι άποψη, η οποία μπορεί να διαφέρει από αυτή των κηδεμόνων τους (Annico 2015, 25-27).

Όσο για τις απόψεις και τις αντιδράσεις των μαθητών, μπορούμε να δούμε το παράδειγμα που κατέγραψε η καθηγήτρια λυκείου, Jen Denzin, η οποία πρότεινε στους μαθητές της την ανάγνωση του βιβλίου *Blueprints from the Afterlife* του Ryan Boudinot, χωρίς να το διαβάσει πρωτύτερα και ήρθε στην δύσκολη θέση να συναντήσει ερωτικές σκηνές στο περιεχόμενο του βιβλίου, σκηνή η οποία θα αποτελούσε αιτία απόσυρσής του. Έπειτα από συζήτηση με τους μαθητές, κατέληξε στο συμπέρασμα πως θέματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αιτία απαγόρευσης βιβλίων από το πρόγραμμα μαθημάτων αποτελούν η *περιγραφή βίας, χρήσης ναρκωτικών ουσιών και η υβριστική γλώσσα*, θέματα τα οποία φέρνουν τους μαθητές σε άβολη θέση κατά την ανάγνωση των βιβλίων. Οι εμπειρίες της στην τάξη και στην παράδοση μαθήματος, την ώθησαν στο να προσπαθήσει να ορίσει τι είναι *ακατάλληλο και μη ανεκτικό* για τα αναγνώσματα στα οποία εκτίθενται οι μαθητές της. Παρατηρεί μεγαλύτερη ανεκτικότητα σε θέματα που αφορούν ερωτικές πράξεις από τους νεαρούς μαθητές της, αν και η συζήτηση τους αποφεύγεται από τους ίδιους (Denzin 2013, σελ. 1-5).

Οι μαθητές ζήτησαν από την καθηγήτρια τους ορισμένα βιβλία με θέμα την LGBTQIA (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex, Asexual)⁴⁵ κοινότητα, τα οποία ταίριαζαν στις προτιμήσεις τους, όπως το *The perks of being a wallflower* του Stephen Chbosky, ένα εφηβικό βιβλίο που θίγει σοβαρά θέματα με έναν ανάλαφρο κι αισιόδοξο τρόπο, το οποίο έχει δεχτεί αρκετές φορές αιτήσεις προς απαγόρευσή του, βέβαια καμία δεν στάθηκε επιτυχής (Long 2006, σελ. 74), και το *Χαρταετοί πάνω από την πόλη* του Khaled Hosseini, το οποίο μιλά για το ταξίδι ενός μετανάστη από το Αφγανιστάν προς τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Όταν η καθηγήτρια αποπειράθηκε να ολοκληρώσει την παραγγελία για τα αντίτυπα τα οποία προορίζονταν για ανάγνωση από τους μαθητές, το αίτημα για το δεύτερο βιβλίο ακυρώθηκε καθώς περιέχει μια σκηνή σεξουαλικής παρενόχλησης ενός ανήλικου αγοριού από μια ομάδα συνομήλικων του. Κίνηση που προβλημάτισε αρκετά την υπεύθυνη καθηγήτρια καθώς το πρώτο βιβλίο στην παραγγελία της αλλά και το έργο της Laurie Halse Anderson *Σπάσε τη σιωπή*, αποτελούσε μέρος της λίστας βιβλίων που είχαν γίνει αποδεκτά προς ανάγνωση στους μαθητές ανεξάρτητα από το γεγονός ότι το βασικό του θέμα ήταν η

⁴⁵ Αρκτικόλεξο που αντικατέστησε τον όρο του ομοφυλόφιλου, αναφέρεται στον σεξουαλικό προσανατολισμό των ανθρώπων που απαρτίζουν την κοινότητα. Στα ελληνικά χρησιμοποιούμε συχνότερα τον όρο ΛΟΑΤ (Λεσβία, Ομοφυλόφιλος, Αμφιφυλόφιλος και Τρανς).

σεξουαλική παρενόχληση (Curwood, Schliesman, Horning 2009, σελ. 38). Μάλιστα, το *The perks of being a wallflower* αφήνει να εννοηθεί η σεξουαλική παρενόχληση μιας ενήλικης γυναίκας προς τον ανήλικο ανιψιό της, ενώ το δεύτερο περιγράφει την πράξη και τις επιπτώσεις αυτής, ενός αγοριού προς ένα συνομήλικο κορίτσι. Ήταν άραγε το πρόβλημα με τους *Χαρταετούς πάνω από την πόλη*, η σκιαγράφηση μιας ομοφυλοφιλικής σκηνής, ή η βιαιότητα και η ωμή περιγραφή του γεγονότος; Οι συγγραφείς του άρθρου, το αποδίδουν στην πρώτη περίπτωση καθώς είναι συχνό το φαινόμενο του να μην εμπεριέχονται στο πρόγραμμα μαθημάτων βιβλία που περιγράφουν σχέσεις ομοφυλοφιλικές ή χαρακτήρες με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό.

Οι επιβολές αυτές της λογοκρισίας μπορούν να επηρεάσουν τους νεαρούς μαθητές σε μεγάλο βαθμό και ως αποτέλεσμα να εξελίσσουν πολλές φορές μια αρνητική στάση προς τα βιβλία που βρίσκονται υπό αμφισβήτηση, όπως μας δείχνει κι ένα μικρό παράδειγμα αυτολογοκρισίας που έρχεται από τον πρώην μαθητή Steven Meyers, «Έχω μια ενδιαφέρουσα ιστορία με το βιβλίο, *Ο φύλακας στη σίκαλη*, καθώς η πρώτη φορά που το διάβασα ήταν όσο βρισκόμουν στο γυμνάσιο. Προέρχομαι από μια συντηρητική και θρησκευόμενη οικογένεια, και ξέρετε τι έκανα; Διέγραψα όλες τις βλάσφημες λέξεις στο αντίτυπο μου, το οποίο ακόμα κι έχω υπό την κατοχή μου. Θα μπορούσα να το είχα πετάξει επειδή τώρα, βλέποντας το, το θεωρώ τόσο αστείο»⁴⁶. Σήμερα ο Meyers βλέπει το αντίτυπο του αυτό ως μια ένδειξη της ωρίμανσης του ανά τα χρόνια. *Ο φύλακας στη σίκαλη* αποτελεί το βιβλίο που έχει απαγορευτεί συχνότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής από το 1961 έως το 1982 (The Daily Utah Chronicle 2018, σελ. 3).

Η απαγόρευση βιβλίων στα σχολεία αποτελεί θέμα που απασχολεί κι εξοργίζει τους μαθητές. Αυτό μπορεί να παρατηρηθεί ακόμα κι από σύγχρονες και δημοφιλής τηλεοπτικές σειρές. Στις *Ανατριχιαστικές περιπέτειες της Σαμπρίνα*, η πρωταγωνίστρια και οι φίλες της επιθυμούν να ξεκινήσουν την συνανάγνωση του βιβλίου *Γαλάζια Μάτια* της Toni Morrison, στην μικρή φεμινιστική μαθητική τους λέσχη. Ο διευθυντής του σχολείου το απαγορεύει ρητά, χωρίς ιδιαίτερες εξηγήσεις ενώ ταυτοχρόνως σπεύδει να τις υπενθυμίσει πως κανένα βιβλίο δεν απαγορεύεται στον εκπαιδευτικό του χώρο. Οι χαρακτήρες μετά από μια εξονυχιστική έρευνα στην βιβλιοθήκη, ανακαλύπτουν πως πολλά από τα βιβλία που μπορούν να δουν στους δελτιοκαταλόγους, στην πραγματικότητα λείπουν από τα ράφια. Αφότου συμβουλευόνται την σχολική βιβλιοθηκονόμο, η οποία τις πληροφορεί πως τα βιβλία αυτά «λείπουν δυστυχώς για ένα αόριστο χρονικό διάστημα», αποφασίζουν να οργανώσουν, με την βοήθεια της εξυπηρετικής καθηγήτριας του μαθήματος της

⁴⁶ Απόδοση του “I have an interesting history with [“The Catcher in the Rye”] since the first time I read it was in high school, and I came from a conservative religious family, and do you know what I did? I blanked out every swear word in my high school copy of this book. I still have this copy. I can’t throw it away because now, looking at it, I think it’s so funny”.

ιστορίας, μια μυστική ομάδα όπου θα διαβάζουν μονάχα απαγορευμένα βιβλία. Μέσα από μια εφηβική σειρά η οποία παρακολουθείται από άτομα που η πραγματικότητα τους απεικονίζεται στις οθόνες, καταλαβαίνουμε πως είναι ένα θέμα που τους προβληματίζει. Οι μαθήτριες πολεμούν για τα δικαιώματά τους και προσπαθούν, ανεπιτυχώς βέβαια, να επικοινωνήσουν με τους υπεύθυνους ώστε να εκφράσουν τις ανάγκες τους. Η επίλυση που έδωσαν στο πρόβλημα, ήταν ασφαλώς η ενημέρωση των συμμαθητών τους με φυλλάδια τα οποία περιείχαν συνθήματα όπως, «Βιβλία τα οποία ο διευθυντής μας δεν θέλει να διαβάσουμε».

Όσο αμφιλεγόμενο κι αν θεωρείται ένα έργο, η απαγόρευση του δεν εξυπηρετεί κανέναν σκοπό. Τα βιβλία είναι κομμάτι της ιστορίας μας και θα έπρεπε να μαθαίνουμε μέσα από αυτά. Αν πάρουμε για παράδειγμα το βιβλίο του Mark Twain, *Οι περιπέτειες του Χάκλμπερι Φιν*, ένα παιδικό βιβλίο, γραμμένο το 1884, έχει απαγορευτεί από διάφορα σχολεία και βιβλιοθήκες στις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω της εκτεταμένης χρήσης ρατσιστικής γλώσσας. Ένα βιβλίο τόσο γνωστό και τόσο αγαπητό από το κοινό του, έχει αποτελέσει κομμάτι της ιστορίας κι εκφράζει ένα κομμάτι της εποχής στην οποία γράφτηκε. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως δεν υπάρχει λόγος να αποσυρθεί (Wartz 2007, σελ. 56).

Επιχειρήματα υπέρ της απαγόρευσης βιβλίων αποτελούν οι επιθυμίες των γονιών, κηδεμόνων κι εκπαιδευτικών της διατήρησης της αγνότητας των μαθητών και ο περιορισμός της παράλογης έκθεσης τους σε κακόβουλες σκέψεις. Ένας ακόμα προβληματισμός έρχεται από την ανησυχία αναπαραγωγής της κακής και προβληματικής συμπεριφοράς από ένα αρνητικό πρότυπο που απεικονίζεται σε διάφορα έργα. Το 2014 μοιράστηκε ένα ερωτηματολόγιο σε σχολεία του Νότιου Τέξας σε μαθητές των ηλικιών 12 έως 18. Το ερωτηματολόγιο αποτελούσε έρευνα που ανέλαβε ο Christopher J Ferguson, του οποίου σκοπός, ήταν να αναδείξει μέσω των αποτελεσμάτων κατά πόσο η ανάγνωση απαγορευμένων ή αμφιλεγόμενων βιβλίων μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στη συμπεριφορά των νέων. Με δείγμα πληθυσμού 282 άτομα, τα αποτελέσματα έδειξαν πως η σχέση μεταξύ απαγορευμένων βιβλίων κι ευημερίας των αναγνωστών είναι πιο περίπλοκη απ' όσο δείχνουν μέχρι στιγμής οι έρευνες. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν πως η ανάγνωση βιβλίων που έχουν τεθεί υπό εξέταση ή που έχουν απαγορευτεί, συνδέονται με μια επιθετική συμπεριφορά από τα παιδιά λόγω της τάσης τους να αντιγράφουν και να μιμούνται αυτό που διαβάζουν. Ο συγγραφέας τονίζει σε αρκετά σημεία μέσα στο άρθρο του πως για να υπάρχουν ξεκάθαρες και πιο σαφείς απαντήσεις κι αποτελέσματα χρειάζεται περαιτέρω έρευνα για το συγκεκριμένο θέμα, καθώς οι ερευνητές που ασχολούνται με την ψυχολογία των παιδιών και την προέλευση επιθετικής και προβληματικής συμπεριφοράς, συγκεντρώνονται περισσότερο στην σχέση μεταξύ των παιδιών και άλλων μέσων ψυχαγωγίας (όπως βίντεο-παιχνιδιών και τηλεοπτικών

σειρών). Ελάχιστη σημασία δίνεται στην ανάγνωση βιβλίων και αυτό μπορεί να επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα. Ένα ακόμα κενό που φαίνεται να έχει η έρευνα είναι πως το μεγαλύτερο δείγμα του πληθυσμού κατάγεται από ισπανόφωνες χώρες, γεγονός που δεν το καθιστά απολύτως αντιπροσωπευτικό διεθνώς, αλλά ούτε και για την χώρα προέλευσης, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Ferguson 2014, σελ. 354-362).

Πέρα από τις κοινότοπες δηλώσεις «Η λογοκρισία και η απαγόρευση βιβλίων κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, είναι κακή» και «Όλοι θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία του να μπορούν να διαβάσουν αυτό που θέλουν», κρύβεται μια πραγματικότητα. Χωρίς την δυνατότητα έκθεσης σε πολύπλευρες κι αντικρουόμενες απόψεις επί κοινών θεμάτων, χάνεται ένα βασικό δικαίωμα στην γνώση, ο σχηματισμός μιας ολοκληρωμένης άποψης γίνεται δύσκολος και προπάντων η εξασφάλιση πως η φωνή κάθε ανθρώπου θα ακουστεί, χάνεται. Η ανάγνωση απαγορευμένων και υπό πρόκληση βιβλίων και η υποστήριξη του κινήματος αυτού είναι μια λύση για την πραγμάτωση της πνευματικής ελευθερίας. Όλες οι απόψεις θα πρέπει να ακούγονται, αφού το αντίθετο έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των δικαιωμάτων των ανθρώπων στο να ενημερώνονται για σοβαρά θέματα. Οι λόγοι της απαγόρευσης, μολοντί βάσιμοι, δεν παύουν να στερούν το δικαίωμα αυτό, γιατί ακόμα κι αν ένα κείμενο ή μια ιδέα προσβάλει με τον τρόπο διατύπωσης της ή με το ίδιο της το περιεχόμενο, δεν σημαίνει πως θα πρέπει εξαφανιστεί (Vialpando 2019, σελ. 1).

Ο διευθυντής δημοσίων σχέσεων της βιβλιοθήκης Marriott, Heidi Brett, δήλωσε «Πιστεύω πως είναι βασικό στοιχείο μια ελεύθερης κι ανοιχτής κοινωνίας είναι το να μην ανέχεται την λογοκρισία επειδή όταν αποφασίζουμε να μην έχουμε διαθέσιμα κάποια πράγματα ξεκινάμε να περιορίζουμε τις ελευθερίες που ανήκουν στους ανθρώπους. Σε αυτή την χώρα οι άνθρωποι έχουν ελευθερία του λόγου, ελευθερία της θρησκείας καθώς και πνευματική ελευθερία» ⁴⁷ (The Daily Utah Chronicle 2018, σελ. 5).

Είδαμε παραπάνω τους λόγους για τους οποίους μπορούν οι γονείς και κηδεμόνες, καθώς και το εκπαιδευτικό προσωπικό, να επιθυμούν την απόσυρση πιθανότατα ακατάλληλων βιβλίων. Το βασικό αίτιο είναι η προστασία της αγνότητας των παιδιών, η αγωνία κι η ανησυχία των κηδεμόνων

⁴⁷ Απόδοση του “I think it’s a core element of a free and open society to basically not tolerate censorship because when we decide to make things unavailable we start limiting what freedoms people have. In this country people have freedom of speech, freedom of religion and intellectual freedom as well”

τους, ώστε να μην αναπαράγουν αρνητικές συμπεριφορές από λανθασμένα πρότυπα. Οι φόβοι μπορεί να πηγάζουν από παλαιότερους κινδύνους όπως σατανισμός, βία κι υβριστική γλώσσα, ή μπορεί να είναι πρόσφατες ανησυχίες όπως περιγραφές σεξουαλικών πράξεων, σεξουαλικός προσανατολισμός και ρατσισμός. Συχνότερα οι αιτήσεις που γίνονται για βιβλία προς απαγόρευση έχουν να κάνουν με τα τρέχοντα δρώμενα που αφορούν την κοινωνική, πολιτική και οικονομική κατάσταση της εποχής, καθώς οι προβληματισμοί είναι ζωντανοί κι επίκαιροι.

Τα παιδιά, τείνουν να μιμούνται συμπεριφορές από τα ερεθίσματα που παίρνουν, έτσι είναι πολύ πιθανόν να αναπαράγουν αρνητικές συμπεριφορές από λανθασμένα πρότυπα, το αντίθετο όμως δεν είναι επίσης απίθανο. Υπάρχει χώρος για λάθος στην κρίση των κηδεμόνων και υπευθύνων κατά την διαδικασία εξέτασης του πιθανότατα ακατάλληλου έργου. Οι απαγορεύσεις θα πρέπει να γίνονται συνετά και να κατανοείται το έργο σε βάθος προτού τοποθετηθεί δίπλα του η ετικέτα, *ακατάλληλο*. Προαιρετικές συμβουλές θα μπορούσαν να δηλώνονται, όπως είναι για παράδειγμα ο ηλικιακός περιορισμός, ώστε τα παιδιά και οι κηδεμόνες να γνωρίζουν πως το περιεχόμενο του εκάστοτε βιβλίου μπορεί να μην γίνει κατανοητό από κάθε παιδί. Η ρητή απαγόρευση κι απόσυρση από τους εκπαιδευτικούς χώρους δε θα έπρεπε να αποτελεί λύση.

Οι νέοι μεγαλύτερων ηλικιών, δείχνουν περισσότερη ανεκτικότητα αλλά και αντίληψη ως προς το περιεχόμενο των βιβλίων. Γνωρίζουν τι θέλουν να διαβάσουν και δεν επιτρέπουν να τους απαγορεύεται το δικαίωμα να κάνουν αυτό που επιθυμούν. Εφόσον το θέμα αυτό αφορά άμεσα τους νέους μαθητές, η ενθάρρυνση και η προτροπή του να διαβάσουν και να δομήσουν μόνοι τους την άποψη τους για το λογοτεχνικό έργο, είναι επίσης μια απάντηση στο πρόβλημα που δημιουργείται. Η συζήτηση επίσης με τους νέους μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση του κειμένου από μέρος τους. Παραδείγματα όπως *Ο δωρητής* της Lois Lowry και το *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* της Harper Lee, θα μπορούσαν να συνοδεύονται από ερωτήσεις όπως «Γιατί έπρεπε αυτό το βιβλίο να απαγορευτεί;» «Είναι αντικειμενικοί οι λόγοι για τους οποίους απαγορεύτηκε;» και «Σε ποιόν μπορεί να μην αρέσει αυτό το βιβλίο;», και καθ' αυτό τον τρόπο να αναπτύσσεται ο διάλογος και οι μαθητές να μπορούν να έχουν μια πιο ολοκληρωμένη και προσωπική γνώμη για το θέμα των απαγορευμένων βιβλίων (Franklin & Stephens 2008, σελ. 44).

Η Annmarie Eovaldi, αρθρογράφος στην OUWC (Oakland University Writing Center) λέει «Οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να απαγορευτεί ένα βιβλίο ποικίλουν σύμφωνα με το σύνταγμα που επιθυμεί την ενέργεια αυτή. Ωστόσο, συνήθως αποδίδουν την αιτιολογία στην απεικόνιση φυλετικών, σεξουαλικών ή άσεμνων σκηνών καθώς και χρήση υβριστικής γλώσσας. Κατά την άποψή μου, οι επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η απαγόρευση αυτών των βιβλίων και τα

μαθήματα που μπορούν να διδαχθούν μέσω αυτών, αποτελούν βάσιμο συμβιβασμό με την δημόσια εκπαίδευση των μαθητών»⁴⁸ (Leydet 2018, σελ. 1). Πιστεύει πως δε θα έπρεπε να απαγορεύονται βιβλία καθώς αυτό τους στερεί την πιθανότητα να μάθουν κάτι το οποίο, υπό διαφορετικές συνθήκες, δε θα μπορούσαν να διδαχθούν από το πρόγραμμα μαθημάτων.

Όπως θα δούμε εντονότερα στο παρακάτω κεφάλαιο, ένας τρόπος αντιμετώπισης της πρακτικής της λογοκρισίας μέσα στα σχολεία είναι η επαρκής ενημέρωση των ενδιαφερόμενων. Από την στιγμή που ο κάθε άνθρωπος αναγνωρίζει τις ανάγκες και τα δικαιώματά του, εφόσον είναι προετοιμασμένος μπορεί να ανταποκριθεί σε μια κατάσταση στην οποία αδικείται. Το παράδειγμα του εγχειριδίου της βιβλιοθηκονόμου Pat R. Scales, που αναλύθηκε παραπάνω, αποτελεί μια πρακτική προς μίμηση καθώς οι βιβλιοθηκονόμοι ως αρμόδιοι επιστήμονες μετάδοσης γνώσης, είναι αυτοί που πρέπει να μεριμνούν για το θέμα της απαγόρευσης βιβλίων.

Εικόνα 4

⁴⁸ Απόδοση του “The reasons for banning the books vary according to the legislation that deems it banned; however, they are usually attributed to a book’s discussion or portrayal of strong racial, sexual or obscene scenes and language. In my opinion, the implications of withholding these books and lessons they teach actually compromise the education of students and the public,” Eovaldi said.

Κεφάλαιο 2: Μια αντίδραση κι απάντηση στην λογοκρισία: Η εβδομάδα των απαγορευμένων βιβλίων.

Η Εβδομάδα των Απαγορευμένων Βιβλίων είναι μια γιορτή που λαμβάνει χώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής κάθε χρόνο, κι αφορά την πληροφόρηση των ανθρώπων σχετικά με την ελευθερία και το δικαίωμα στην ανάγνωση. Γιορτάζεται κατά την τελευταία εβδομάδα του Σεπτεμβρίου και ξεκίνησε να διοργανώνεται από το γραφείο της Πνευματικής Ελευθερίας της Αμερικανικής Ένωσης Βιβλιοθηκών ⁴⁹ το 1990. Η άψογα οργανωμένη ιστοσελίδα τους περιέχει ετήσιες αναφορές των αιτημάτων προς απαγόρευση βιβλίων στους εκπαιδευτικούς χώρους⁵⁰, λίστες σχετικά με τα συχνότερα παιδικά⁵¹, εφηβικά⁵² και κλασικά⁵³ βιβλία που δέχονται αιτήματα, καθώς και βιβλία με περιεχόμενο που αναφέρεται σε ομάδες με διαφορετικότητα⁵⁴ κι επίσης τα στατιστικά στοιχεία που συλλέγονται ετησίως⁵⁵. Κατά τον εορτασμό της Εβδομάδας των Απαγορευμένων Βιβλίων γιορτάζεται όχι μόνο η πνευματική ελευθερία, αλλά και το γεγονός πως οι συμμετέχοντες ζούνε σε μια χώρα όπου είναι ελεύθεροι να επιλέγουν τι θα επιθυμούσαν να διαβάσουν (Franklin & Stephens 2008, σελ. 44). Συνήθως γίνονται εκδηλώσεις, συζητήσεις, συναναγνώσεις και εκθέσεις που αφορούν τα απαγορευμένα βιβλία. Παράδειγμα αποτελεί το βιβλίο *Whale Talk* του συγγραφέα Chris Crutcher, το οποίο απαγορεύτηκε από τα σχολεία της επαρχιακής πόλης Limestone. Καλεσμένος από μια βιβλιοθήκη της Αλαμπάμα, ο συγγραφέας συζήτησε με τους ακροατές για το βιβλίο του καθώς και για τις εμπειρίες που επέφερε αυτό το συμβάν σχετικά με την λογοκρισία (Long 2006, σελ. 74).

Σκοπός της δημιουργίας του γραφείου Πνευματικής Ελευθερίας – και κατ’ επέκταση της δράσης- είναι ο εντοπισμός και η καταγραφή όλων των σχετικών αιτημάτων απαγόρευσης, είτε αυτά είναι επιτυχημένα, είτε όχι, καθώς και η υποστήριξη των βιβλιοθηκών που αντιμετωπίζουν κάποια παρόμοια διαδικασία. Αφορμή για την δημιουργία του γραφείου υπήρξε η από κοινού απόφαση πως η καλύτερη καταπολέμηση για το πρόβλημα της απαγόρευσης έργων είναι η διαφάνεια και πως η λογοκρισία είναι επιτυχής όταν κανείς δεν συζητάει για την πρακτική ή αντιμετώπισή της. Η δημιουργία του γραφείου της Πνευματικής Ελευθερίας το οποίο θα συγκεντρώνει πληροφορίες και

⁴⁹ American Library Association’s Office for Intellectual Freedom

⁵⁰ Παρακάτω μπορείτε να δείτε την αναφορά για το 2017 <http://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org/advocacy/files/content/Field%20Report%202017.pdf> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

⁵¹ <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/childrensbooks> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

⁵² <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/YAbooks> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

⁵³ <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/classics> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

⁵⁴ <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/diverse> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

⁵⁵ <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/statistics> [Τελ. ημ. προσβ. 14/2/20]

θα λειτουργεί για την καταπολέμηση του προβλήματος, πιστεύεται πως θα επιφέρει τα καλύτερα και πιο επιτυχή αποτελέσματα.

Μέχρι και σήμερα υπάρχουν κατηγορίες κι αιτήματα για την απομάκρυνση και απαγόρευση ακατάλληλων βιβλίων από τους εκπαιδευτικούς χώρους και από τις σχολικές βιβλιοθήκες. Κατά την διαδικασία απαγόρευσης γίνεται ένα επίσημο αίτημα, είτε από μέλος του εκπαιδευτικού προσωπικού, είτε από γονέα ή κηδεμόνα κάποιου μαθητή ή από μαθητή, το οποίο έπειτα περνάει από μια διαδικασία εξέτασης. Το αίτημα αυτό περιέχει παράπονα σχετικά με το περιεχόμενο του βιβλίου και ζητείται να απομακρυνθεί και να αποχωρήσει από το πρόγραμμα μαθημάτων ή να υπάρχει περιορισμένη πρόσβαση σε αυτό από τους μαθητές. Εάν το αίτημα εγκριθεί από κυβερνητικό ή σχολικό εκπρόσωπο τότε το βιβλίο απαγορεύεται και δεν είναι διαθέσιμο ως εκπαιδευτικό εγχειρίδιο ή δεν διατίθεται ως βιβλίο προς ανάγνωση. Η κυβερνητική εξουσία έχει αφαιρέσει την πρόσβαση στον αιτούμενο πόρο από το ίδρυμα από το οποίο έχει σταλεί κι έχουν συμπληρωθεί τα παράπονα.

Η Αμερικανική Ένωση Βιβλιοθηκών παραθέτει έναν ορισμό για την Πνευματική Ελευθερία ο οποίος έχει ως εξής «Η πνευματική ελευθερία μπορεί να υπάρχει εφόσον δύο ουσιώδεις όροι συναντώνται· πρώτον, πως όλα τα άτομα έχουν δικαίωμα στην επιλογή των πιστεύω τους άνευ θέματος και στο να εκφέρουν τις ιδέες τους με όποια μορφή θεωρούν οι ίδιοι κατάλληλη· και δεύτερον, πως η κοινωνία λαμβάνει ίση υποχρέωση στο δικαίωμα της απεριόριστης πρόσβασης στην πληροφορία και στις ιδέες ανεξάρτητα από το μέσο επικοινωνίας που χρησιμοποιείται, το περιεχόμενο του έργου και τις απόψεις και του συγγραφέα αλλά και του δέκτη της πληροφορίας. Μία ελευθερία του να μπορεί ο καθένας να εκφράζεται, μέσω οποιουδήποτε τρόπου επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου και του διαδικτύου, χάνει αυτόματα το νόημα της εάν η πρόσβαση σε αυτή την πληροφορία δεν είναι προστατευμένη. Η πνευματική ελευθερία υποδηλώνει έναν κύκλο, κι αν αυτός σπάσει τότε η ελευθερία της έκφρασης και η πρόσβαση στις ιδέες, καταπνίγεται» ⁵⁶ (ALA Intellectual Freedom Manual 2015 (9^η έκδοση)).

Το γραφείο Πνευματικής Ελευθερίας φυσικά αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες καθώς από μια έρευνα στις πολιτείες του Μισούρι, Όρεγκον και Τέξας το 2011, ανακαλύφθηκε πως μονάχα το 3 με 18% των υποθέσεων καταλήγουν στα γραφεία τους κι αυτό καθιστά δύσκολη την εποπτεία τους.

⁵⁶ Απόδοση του “Intellectual freedom can exist only where two essential conditions are met: first, that all individuals have the right to hold any belief on any subject and to convey their ideas in any form they deem appropriate; and second, that society makes an equal commitment to the right of unrestricted access to information and ideas regardless of the communication medium used, the content of the work, and the viewpoints of both the author and receiver of information. Freedom to express oneself through a chosen mode of communication, including the Internet, becomes virtually meaningless if access to that information is not protected. Intellectual freedom implies a circle, and that circle is broken if either freedom of expression or access to ideas is stifled.”

Η στενή συνεργασία των σχολικών βιβλιοθηκονόμων και του γραφείου είναι απαραίτητη για τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα αφού οι βιβλιοθήκες, ως κρατικός ή ιδιωτικός οργανισμός είναι οι μεσάζοντες για την πνευματική ελευθερία. Ένας βιβλιοθηκονόμος χωρίς την ελευθερία αυτή είναι απλά ένας άνθρωπος που κρατά συντροφιά στα βιβλία, όμως μαζί μ' αυτήν είναι ένας είδους φύλακας της αλήθειας (Oboler 1980, σελ. 14-15). Σε αυτό το σημείο έρχεται ένα ερώτημα στην επιφάνεια· ποιός είναι ο ρόλος του βιβλιοθηκονόμου και της βιβλιοθήκης στην βοήθεια διάδοσης γνώσης, αν αυτή η περιορίζεται;

Έχει παρατηρηθεί πως το πρόβλημα μπορεί να έγκειται σε θέματα εσωτερικής ιεραρχίας των ιδρυμάτων καθώς οι απαγορεύσεις πολλές φορές γίνονται από διευθυντές, πρυτάνεις ή συμβούλους και οι υπάλληλοι νιώθουν αδυναμία στο να πάρουν την απόφαση να ενημερώσουν το γραφείο Πνευματικής Ελευθερίας σχετικά με το αίτημα, από φόβο μη χάσουν την θέση τους. Η λογοκρισία και ο φόβος των προϊσταμένων, προκαλεί συχνά προβλήματα και ταραχές στο εκπαιδευτικό προσωπικό και συνήθως είναι η αιτία που τους αποθαρρύνει ή και τους φοβίζει κατά την διαδικασία ανάθεσης ενός έργου προς ανάγνωση (Curwood, Schliesman, Horning 2009, σελ. 41). Στις σημειώσεις του γραφείου Πνευματικής Ελευθερίας, εκφράζεται η ανάγκη για την καλύτερη ενημέρωση όλων των επαγγελματιών που σχετίζονται, ή τους αφορά, το θέμα της απαγόρευσης βιβλίων. Οι βιβλιοθηκονόμοι έχουν την δυνατότητα να υποβάλλουν ενός είδους αίτηση *επανεξέτασης* έπειτα από μια διαδικασία αίτησης απαγόρευσης ή απόσυρσης βιβλίου από την βιβλιοθήκη ως μια επιπλέον κίνηση ώστε να μην απομακρυνθεί το βιβλίο από τον χώρο. Ο υπάλληλος, ο οποίος γνωρίζει καλά το υλικό και την συλλογή του, προσπαθεί να αναδείξει τα σημεία και τα κομμάτια εκείνα που μπορούν να επιφέρουν θετικά αποτελέσματα στους πιθανούς αναγνώστες του. Κατά μια έννοια γίνεται μια απολογία του βιβλίου (Franklin & Stephens 2008, σελ. 45).

Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύσαμε την σημαντικότητα της αντίδρασης και της ενημέρωσης. Ο εορτασμός της Εβδομάδας των Απαγορευμένων Βιβλίων και όλες οι δράσεις του γραφείου Πνευματικής Ελευθερίας έχουν αυτόν ακριβώς τον σκοπό, την πληροφόρηση και την κατανόηση της σοβαρότητας του θέματος από τους υπόλοιπους ενδιαφερόμενους. Οι αντιδράσεις των ανθρώπων που βρίσκονται πιο κοντά στο αντικείμενο, όπως είναι οι βιβλιοθηκονόμοι ή το εκπαιδευτικό προσωπικό στα σχολεία, έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα καθώς μπορούν να αναπλάσουν τις συνθήκες εκ των έσω.

Επίλογος και Συμπεράσματα.

Όπως οι βάσεις για το τι θεωρείται αποδεκτό κι ευπρεπές θεμελιώθηκαν στον δυτικό χριστιανικό πολιτισμό εξαιτίας της επιρροής και της εξουσίας που είχε η Εκκλησία, με παρόμοιο τρόπο η προϊστορία της λογοκρισίας έχει καθορίσει την πορεία και τον χαρακτήρα της λογοτεχνίας.

Ο *Οδυσσέας* του James Joyce δεν θα είχε την ίδια θρυλική ιστορία εάν δεν είχε χρειαστεί να περάσει από τα ιταλικά και γαλλικά τυπογραφεία ύστερα από μια σειρά απορρίψεων από αυτά της πατρίδας του. Εξαιτίας της πρώτης εκείνης απόρριψης που δέχθηκαν τμήματα και κεφάλαια του έργου του Στρατή Μυριβήλη, *Η ζωή εν τάφω*, σήμερα έχουμε δύο μορφές του, μία συντομευμένη λόγω της κριτικής που δέχτηκε για να μας θυμίζει και να αντιπροσωπεύει την μάστιγα της λογοκρισίας, και μία πλήρη, με όλα εκείνα τα κεφάλαια που περιγράφουν την βιαιότητα και ωμότητα του πολέμου, ιστορίες και κείμενα που ο συγγραφέας θεωρούσε απαραίτητα για το βιβλίο του πολέμου.

Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, αναρίθμητα έργα συγγραφέων που δεν ήρθαν στο φως παρά μόνο μετά τον θάνατο τους και που μόνο αργότερα φιλοξενήθηκαν υπό ένα πιο δεκτικό καθεστώς, κατάφεραν να γίνουν αντιπροσωπευτικά της χώρας, της εποχής, του καθεστώτος γενικότερα που τα απέρριψε. Οι ανησυχίες των καλλιτεχνών δεν θα ήταν οι ίδιες, άρα και τα μεγάλα έργα των λογοτεχνών θα πραγματεύονταν με πολύ διαφορετικό τρόπο την πραγματικότητα. Η λογοτεχνία έχει ακολουθήσει μια πορεία κι αποτελεί μια τέχνη βαθιά συνδεδεμένη με την ανθρώπινη ψυχή, την ανησυχία και την ανάγκη για έκφραση. Υπό καταπιεστικά καθεστώτα ο καλλιτέχνης ένιωθε την ανάγκη να αντιδράσει, να συμβάλει με τον δικό του τρόπο στην δημιουργία ενός κόσμου κάπως διαφορετικού. Η λογοκρισία δεν είναι απλά ένα κομμάτι της ιστορίας της λογοτεχνίας αλλά μια πρακτική που συνέβαλλε στην δόμηση της ταυτότητας της.

Ο Harold Orlans, στο άρθρο του «The pains of censors» κάνει το πολύ εύστοχο και καυστικό σχόλιο «Τίποτα δεν ήταν πιο αποτελεσματικό στην προώθηση ενός best seller, από μια απαγόρευση»⁵⁷. Τόσο, στην εποχή που η Καθολική Εκκλησία απαγόρευε στους πιστούς να

⁵⁷ Απόδοση του: “Nothing was more effective in launching a best-seller than a ban”

διαβάσουν βιβλία μέσω του Ευρετηρίου ή της Ιεράς Εξέτασης, όσο και σήμερα με την παγκοσμιοποίηση και ταχύτατη πρόσβαση σε αναρίθμητες πηγές, η απαγόρευση ενός έργου ή πράγματος θα εξάπτει το ενδιαφέρον του αναγνώστη ή του καταναλωτή. Είναι μια εγγυημένα επιτυχημένη συνταγή.

Τέλος, θα αναφερθούμε σε ένα παράδειγμα που έλαβε χώρα στην Δανία και πραγματεύεται μια υπόθεση σχετική με τον τύπο και δείχνει το παράδοξο της λογοκρισίας. Η Δανία, μια χώρα με σχεδόν ολοκληρωτική ελευθερία του τύπου συναντά δυσκολίες καθώς οι μωαμεθανοί νέοι κάτοικοι έχουν τις δικές τους συνήθειες, ακολουθώντας τα διδάγματα του Κοράνιου, όπου μέσα αναφέρεται πως απαγορεύεται η απεικόνιση του προφήτη, είναι ενάντιοι σε οποιαδήποτε εικαστική δημιουργία. Οι επιμελητές κι εκδότες της εφημερίδας *MORNENAVISEN Jyllands-Posten*, επιθυμούσαν να θίξουν το θέμα της μωαμεθανικής κοινότητας αλλά δυσκολεύτηκαν πολύ να βρουν εικονογράφο για τις ανάγκες του άρθρου τους καθώς κανένας δεν ήταν διατεθειμένος να γίνει το επίκεντρο της οργής των φανατικών πιστών των οποίων οι αντιδράσεις χαρακτηρίζονται ακραίες. Αφού ανέλαβε την δουλειά ο Kurt Westergaard κι απεικόνισε τον προφήτη του Ισλάμ, ξέσπασε ένα κύμα εναντίον της εφημερίδας κι όλων των εμπλεκομένων επιμελητών και συντακτών, καθώς παραβιάστηκε ένα από τα βασικά τους δικαιώματα.

Ο βασικός επιμελητής της εφημερίδας, Flemming Rose, δέχτηκε κριτική σχετικά με την απόφαση του και συχνά λάμβανε από τους αναγνώστες γράμματα, οι οποίοι του έλεγαν πως, λίγη αυτό-λογοκρισία, δεν είναι κακή, σημαίνει να έχεις ευγένεια και καλούς τρόπους. Δε θέλουμε να προσβάλουμε κανέναν άρα δεν μιλάμε. Ο Rose πιστεύει πως τις περισσότερες φορές οι άνθρωποι θέλουν να μιλήσουν, αλλά δεν το κάνουν επειδή φοβούνται, και αυτό ακριβώς περιγράφει την λογοκρισία ολοκληρωτικά⁵⁸.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν βέβαια εύλογο να κάνουμε την εξής ερώτηση: «Η δανέζικη ελευθερία τύπου παρεμβαίνει στην ελευθερία πίστης του Ισλάμ;» και «Ποιος είναι ο ορθότερος τρόπος μεταχείρισης ενός τέτοιου ζητήματος με τόσο σοβαρά αντικρουόμενα δικαιώματα;» Πρέπει άραγε να κατατριφθούν οι προκαταλήψεις και οι προσδοκίες ώστε να υπάρξει πραγματική ελευθερία της έκφρασης χωρίς να βρίσκεται ο πομπός σε κίνδυνο;

⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=USi3bxUj6Ng> (3:33)

Βιβλιογραφία.

Βιβλία:

1. Μανουσάκης, Γιάννης. (1987) *Στα χρόνια της χούντας*. Αθήνα : Παρασκήνιο
2. Borromeo, Agostino. (1988) *The Inquisition and Inquisitorial Censorship: in Catholicism in Early Modern History: A Guide to Research*. επιμέλεια: John W. O'Malley. St. Louis: Center for Reformation Research, σσ 253–272
3. Durant, W. (1957). *The Reformation*. New York: Simon and Schuster, σ.923.
4. Green, Jonathon & Karolides, Nicholas J. (2005). *Encyclopedia of Censorship*. New York: Facts on Files, Inc, 2η έκδοση, σ. 91
5. Oboler, Elli M. (1980). *Defending Intellectual Freedom: the library and the censor*. Connecticut: Greenwood Press
6. Office for Intellectual Freedom. (2010). *Intellectual Freedom Manual*. Chicago: American Library Association
7. Sørbo, Marie N. (2018). *Jane Austen speaks Norwegian: the challenges of literary*. χωρίς τόπο έκδοσης: Brill Rodopi, σσ. 174-185

Άρθρα:

1. *5 of the Most Controversial Books in World History* (2016). Instablogs. Διαθέσιμο στο: < <https://instablogs.com/5-controversial-books-world-history.html>. >
2. Παπαμιχαήλ, Δ. (2012). Λαϊκή Θρησκευτικότητα και Αγιοσύνη Ενώπιον της Ρωμαϊκής και Ισπανικής Ιεράς Εξέτασης. *Ανιστόρητον*, 9, 1–7. <http://www.anistor.gr/greek/grback/index.htm>
3. Annico, A. (2015). *Books Under Fire: A Hit List of Banned and Challenged Children's Books*, *Reference Reviews; Harlow*, 29(6), σσ 25–27. doi: 0009923183.
4. Asimakoulas, D. (1974). *Brecht in dark times: translations of his works under the Greek junta (1967-1974)*. 1(2005).
5. Aud-Franklin, R. (1998). Banned books: literature suppressed on social grounds. *Choice Reviews Online*, 36(03), 36-1291c-36-1291c. <https://doi.org/10.5860/choice.36-1291c>
6. Bader, R. (1989). *The Satanic Verses : An Intercultural Experiment by Salman Rushdie*. 1988, 65–75.

7. Bourdieu, Pierre. (1990). *Η λογοκρισία*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Τόμ. 78 Μετάφραση Π. Γεωργίου. σσ. 3-6
8. Cozzi, G. (1979) 'Books and Society', *The Journal of Modern History*, 51(1), σσ 86–98.
9. Crook, D. (2009). A Sixteenth-Century Catalog of Prohibited Music. *Journal of the American Musicological Society*, 62(1), σσ.1-78.
10. Curwood, J., Schliesman, M. και Horning, K. (2009) 'Fight for Your Right: Censorship, Selection, and LGBTQ Literature.', *English Journal*, 98(4), σσ 37–43.
11. Denzin, J. (2013) 'Boundaries for Contemporary: the role of censorship and choice', *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 57(1), σσ 7–11. doi: 10.1002/JAAL.213.
12. DePollo, A. (2016) 'Banned and Challenged Books: fantasy and the occult', *Memphis*, σ 5.
13. Ferguson, C. J. (2014) 'Is reading 'Banned' books associated with behavior problems in young readers? The influence of controversial young adult books on the psychological well-being of adolescents', *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 8(3), σσ 354–362. doi: 10.1037/a0035601.
14. Fletcher, G. (2017) *Banned books and our right to read them/Why books should not be banned/Banned books Week emerges at WKU*.
15. Foucault, Michel. (1980) *Power/Knowledge: selected interviews and other writings*. Επιμέλεια και μετάφραση Colin Gordon. New York: Pantheon Books.
16.

Franklin, P. και Gatrell Stephens, C. (2006) 'Banned Books Week and facing challenges', *School Library Media Activities Montly*, 23(1), σσ 44–45. doi: 10.1016/j.jaci.2012.05.050.
17. Friedberg, B. (1563) *Ten Rules Concerning Prohibited Books Drawn Up By the Fathers Chosen By the Council of Trent and Approved By Pope Pius*, *Catholic Culture*. Διαθέσιμο στο: <
<https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=5396>. >
18. Gane, G. (2002). Migrancy, the cosmopolitan intellectual, and the global city in The Satanic Verses. *MFS - Modern Fiction Studies*, 48(1), 18–49. <https://doi.org/10.1353/mfs.2002.0007>.
19. Goldman, J. (2014) *10 Instances of Literary Censorship*. Διαθέσιμο στο: <
<http://airshipdaily.com/blog/1120201310-historic-instances-of-literary-censorship>. >
20. Hannabuss, S., & Allard, M. (1994). Issues of Religious Censorship. In *Library Review* (Vol. 43, Issue 8).
21. Howerman, E. D. (2007). Just open the door: Banned books (and a librarian) in the classroom. *Young Adult Library Services*, 5(3), 9–13.

22. Index Librorum Prohibitorum. Romae: Typis Vaticanis. (1904) The Edinburgh Review; Oct 1, 1907; 206, 422; ProQuest σ. 399.
23. Index Prohibitus and the Index Expurgatorius, The. (1853). *The Catholic Layman*, [online] 2, pp.110-111. Available at: <https://archive.org/details/jstor-30065389/page/n1/mode/2up> [Τελ. ημ. προσβ. 28/1/20].(October, 1853, σσ. 1–2)
24. Klusman, T. (2007) ‘Previously Banned Books Inspire, Influence Students Previously Banned Books Inspire, Influence Students’, *Arkansas Traveler*, σ 3.
25. Leydet, J. (2018) *OUWC celebrates “Banned Book Week” by addressing controversial themes in some of the most beloved books in history*, *The Oakland Post*. Διαθέσιμο στο: < <https://oaklandpostonline.com/23988/campus/ouwc-celebrates-banned-book-week-by-addressing-controversial-themes-in-some-of-the-most-beloved-books-in-history/?print=true> > [Τελ. ημ. προσβ.18/2/20]
26. Long, S. A. (2006). Banned Books Week: A celebration of intellectual freedom. *New Library World*, 107(1–2), 73–75. <https://doi.org/10.1108/03074800610639058>
27. Nesvig, M. A. (2011). The index of prohibited books in sixteenth century Mexico: Theological conservatism and adaptive responses to censorship. *Journal of Religious and Theological Information*, 10(3–4), 103–124. <https://doi.org/10.1080/10477845.2011.595664>
28. October, L. (1853) ‘The Index Prohibitus and the Index Expurgatorius Source : The Catholic Layman , Vol . 2 , No . 22 (Oct ., 1853), pp . 110-111 Διαθέσιμο στο : <https://www.jstor.org/stable/30065389> JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars , researchers , and st’, 2(22), σσ. 110–111.
29. Orlans, H. (1998). The pains of censors. *Change*.
30. Ridder, K. (2006). *Banned in Hesperia: Postmus orders library to remove art history book*. *Tribune Business News*, 1.
31. Rindskopf, J. (2015) *8 Classic Books That Were Banned for the Most Ridiculous Reasons*, *Newstex Finance & Accounting Blogs*.
32. Roman, W. (2019) ‘Was Cardinal Bellarmine ’ s Celebrated Controversial Work Ever a Prohibited Book at Rome ? Διαθέσιμο στο : <https://www.jstor.org/stable/30065874> JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars , researchers , and students discover , use , and build upo’, 5(49), σσ. 4–5.
33. Sheridan, D. P. (2006) ‘The Catholic Case: The Index of Prohibited Books’, *Journal of Hindu-Christian Studies*, 19(1). doi: 10.7825/2164-6279.1363.
34. Tripathi, S. (2011). A new Gandhi biography has been outlawed by an Indian state-just the latest incident in the country’s troubled history of censoring free speech. *Newsweek International*, 157(16).

35. Sydorenko, S. (2019). A victim of prudishness. *BabelBabel. Revue Internationale de La Traduction / International Journal of Translation*, 65(2), 200–221. <https://doi.org/10.1075/babel.00088.syd>
36. Vialpando, M. (2019). Why we should care about patents. In *University Wire* (Vol. 97, Issue 38, pp. 38–38). <https://doi.org/10.1021/cen-09738-comment>.

Ιστοσελίδες:

1. Μπουμπάρης, Νικόλαος. (2018). *Διανοούμενοι και δικτατορία, Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο < <https://www.kathimerini.gr/975031/gallery/epikairothta/ellada/dianooymenoi-kai-diktatoria> > [Τελ. ημ. προσβ. 19/2/20]
2. Encyclopedia Britannica. (1998). *Index Librorum Prohibitorum | Roman Catholicism*. Διαθέσιμο στο: < <https://www.britannica.com/topic/Index-Librorum-Prohibitorum> > [Τελ. ημ. προσβ. 28 Ιαν. 2020].
3. McDermott, M. (2018) *Banned Books are Not History, The Daily Utah Chronicle*. Διαθέσιμο στο < <https://dailyutahchronicle.com/2018/10/11/banned-books-are-not-history/> >
4. Sack, Harald. (2019) *Index Librorum Prohibitorum – The List of Banned Books*. Διαθέσιμο στο: < <http://scihi.org/index-librorum-prohibitorum/> > [Τελ. ημ. προσβ. 28 Ιαν. 2020].
5. Tedeschi, J. (2020) *Roman Inquisition*, Διαθέσιμο στο: < <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/inquisition-roman>. > [Τελ. ημ. προσβ. 18/2/20]
6. (2005) *Vatican opens up the secret of 'forbidden books'*. Διαθέσιμο στο < <https://www.dnaindia.com/world/report-vatican-opens-up-the-secret-of-forbidden-books-1003750> > [Τελ. ημ. προσβ. 18/2/20]
7. Vose, Robin. (2010) *Introduction to inquisition censorship documents*. Hesburgh Libraries of Notre Dame, Department of Rare Books and Special Collections. University of Notre Dame. Διαθέσιμο στο: < http://www.library.nd.edu/rarebooks/digital_projects/inquisition/collections/RBSC-INQ:COLLECTION/essays/RBSC-INQ:ESSAY_Censorship > [Τελ. ημ. προσβ. 28/1/20].

Χρήσιμοι ιστότοποι:

1. Το Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων κατά το έτος **1559**
<<http://www.aloha.net/~mikesch/ILP-1559.htm>> [Τελ. ημ. προσβ. 30/01/20]
2. Το Ευρετήριο των Απαγορευμένων Βιβλίων κατά το έτος **1948**
<<http://www.cvm.qc.ca/gconti/905/BABEL/Index%20Librorum%20Prohibitorum-1948.htm>> [Τελ. ημ. προσβ. 30/01/20]
3. Το Ισπανικό Ευρετήριο Απαγορευμένων Βιβλίων
<<https://web.archive.org/web/20060528082716/http://www.fondoantiguo.us.es/obras/102/>> [Τελ. ημ. προσβ. 30/01/20]
4. Απαγορευμένα κι υπό πρόκληση βιβλία, Γραφείο Πνευματικής Ελευθερίας
<<http://www.ala.org/advocacy/bbooks>> [Τελ. ημ. προσβ. 16/02/20]
5. Απαγορευμένα βιβλία στην Νότια Αφρική <<https://theliteraturepolice.com/>> [Τελ. ημ. προσβ. 16/02/20]
6. Απαγορευμένα βιβλία στην Αυστραλία <<https://www.austlit.edu.au/specialistDatasets/Banned>> [Τελ. ημ. προσβ. 16/02/20]
7. Απαγορευμένα βιβλία το 2019 <<https://geediting.com/forbidden-books-2019-map/>> [Τελ. ημ. προσβ. 16/02/20]
8. Εθνικός Συνασπισμός Κατά της Λογοκρισίας <<https://ncac.org/>> [Τελ. ημ. προσβ. 16/02/20]

Παράρτημα φωτογραφιών

1. Εικόνα 1, πηγή: < <https://ncacblog.wordpress.com/2011/04/07/famous-art-censored-for-sensitive-types/> <https://ncacblog.wordpress.com/2011/04/07/famous-art-censored-for-sensitive-types/> > [Τελ . ημ. προσβ. 19/2/20]
2. Εικόνα 2, πηγή: < <https://aimdanismanlik.wordpress.com/2011/05/29/translation-and-censorship-in-19th-century-europe/> > [Τελ . ημ. προσβ. 19/2/20]
3. Εικόνα 3, πηγή: < <http://www.ala.org/advocacy/bbooks/bannedbooksweek/ideasandresources/freedownloads> > [Τελ. ημ. προσβ. 27/2/20]
4. Εικόνα 3, πηγή: < <https://knowledgequest.aasl.org/words-power-behind-scenes-look-banned-books-week/> > [Τελ. ημ. προσβ. 27/2/20]